

Právo ľudu na odpor proti útlaku a buržoázne revolúcie

Ladislav Lipscher

1. Úvod

Medzi najdôležitejšie programové body nastupujúcej buržoázie patrí aj požiadavka zabezpečenia ľudských a občianskych práv. A v rámci ľudských a občianskych práv zaujímalo popredné miesto právo ľudu na odpor proti takej vláde, ktorá nerešpektuje jeho práva.

V dobe, keď dozrievali podmienky pre buržoáznu revolúciu, stáva sa požiadavka práva na odpor významnou otázkou štátoprávnou. Konštrukcia práva ľudu na odpor slúžila potom za teoretický základ buržoáznej revolúcie.

Podobne, ako v mnohých iných prípadoch, i v tomto, buržoázia využívala právo na odpor len potiaľ, pokiaľ jej to bolo na prospech. V okamihu, keď sa buržoázia dostáva k moci, zabúda na mnohé zo svojich požiadaviek, ktoré tak bojovne presadzovala a radikálne riešila v dobe buržoázných revolúcií.

To je jedna stránka veci, o ktorej uvažujeme, keď sa dotýkame tejto otázky. To podmieňuje súčasne aj aktuálnosť uvedenej témy. Platí to hlavne dnes, keď boj pokrokových síl kapitalistických krajín sa vedie mimo iného i za obnovenie a zachovanie buržoaznodemokratických slobôd.

Nie je to však ani zďaleka najdôležitejšia pohnútka k tomu, aby sa o tom písalo. Čo do významu musíme opodstatnenie hľadať inde.

Za zmenenej ekonomickej a politickej situácie vystupuje ako nebezpečný nepriateľ buržoázie proletariát.

I tento veľmi skoro formuluje v boji proti buržoázii, obrazne povedané, svoje právo na odpor proti takej vláde, ktorá nerešpektuje práva ľudu. Pravda, proletariát vychádza pritom z celkom iných teoretických pozícií, ako buržoázia a zdôvodňuje svoje „právo na odpor“ na omnoho vyššom stupni, v omnoho širšom meradle a dôslednejšie, ako tomu rozumela buržoázia. A tu ná treba hľadať práve príčinu, prečo buržoázia, len čo si upevnila moc, zavrhuje právo ľudu na odpor.

Pri sledovaní buržoáznej literatúry, či už z odboru štátoprávneho, alebo

z odboru histórie, sociológie a filozófie, zdá sa už na prvý pohľad čudným, že v poslednom čase objavuje sa práve v Nemeckej spolkovej republike mnoho pojednaní o práve na odpor. Ak buržoázni teoretikovia o tomto probléme píšú, zaiste nie preto, aby podopierali právo ľudu vzoprieť sa proti vláde, ktorá neháji jeho záujmy. Skôr naopak.

A to je hlavný dôvod, prečo sa treba touto otázkou zaoberať, prečo sa táto otázka stala dôležitou súčasťou boja proti buržoáznej ideológii.

V tomto pojednaní sme volili metódu ukázať na základy, na ktorých bolo budované učenie revolučnej časti buržoázie o práve na odpor, lebo jej teoretické zdôvodnenia a uzávery nestratili na pôsobnosti ani dnes.

Z toho bezprostredne vyplýva, že treba rozobrať teoretické zdôvodnenie tohoto práva a jeho praktické uplatnenie revolučnou časťou buržoázie, pričom neslobodno zabúdať na súvislosť medzi právom na odpor a prevedením buržoázných revolúcií. Pravda, v uvedenej práci nie je možné dotknúť sa všetkých variácií učení o práve na odpor. Preto je upretá pozornosť len na učenia najvýznamnejších teoretikov revolučnej časti buržoázie.

2. Genéza práva na odpor - Vývin a stava až do buržoázných revolúcií

Právo na odpor, ako budúca súčasť revolučného buržoázneho štátneho práva, sa vyvíjalo už od dávnych dôb. Možno povedať, že toto právo existuje už od doby, keď vznikla štátna moc.

Už v otrokárskom zriadení sú známe prípady, keď sa použilo právo na odpor proti tyranovi. Pravda, v tomto období sa táto otázka ani teoreticky neprejednávala a nebola ani zvlášť právne upravená.

Podstatne väčšieho významu a rozsahu nadobudla táto otázka za feudalizmu. V tomto období bolo právo na odpor nielen teoreticky zdôvodnené, ale našlo aj svoje právne zakotvenie.

Vcelku sa teoretikovia za feudalizmu zhodli na tom, že pod uvedeným pojmom rozumeli právo ľudu na odpor proti „nespravodlivému alebo neoprávnenému vladárovi“, resp. proti neoprávnenému výkonu štátnej moci.¹

Jedna z príčin oživenia práva na odpor väzela v snahe katolíckej cirkvi, resp. pápeža zdôvodniť svoju nadvládu nad svetskou mocou. Dlhotrvalé mocenské boje, ktoré sa odohrávali v Nemecku a Taliansku medzi cisárom a pápežom, ako aj v Anglicku a Francúzsku medzi kráľom a biskupmi resp. pápežom, museli mať nevyhnutne svoj odraz vo vtedajšom teoretickom prúde.

Tak najvýznamnejší zástanca nadvlády cirkvi nad svetskou mocou mních

¹ Tak napr. Manegold z Lautenbachu, John Salisbury, Marsilius z Paduy, monarchomachovia.

Manegold z Lautenbachu v svojom spise *Liber ad Gebehardum*, ktorý vznikol v r. 1083—1885, rozvíjal svoje učenie o práve ľudu na odpor. Podľa učenia Manegolda vzniklo kráľovstvo z vôle ľudu. Kráľ získal právo vládnuť zo zmluvy, v ktorej sa zaviazal ľudu k vzájomnej vernosti. V prípade, že poruší zmluvu, stráca kráľ svoje právo vládnuť. Na druhej strane trvá zaväzok ľudu k poslušnosti len do toho času, dokiaľ kráľ plní svoje zmluvné povinnosti. Jasné politické zahrotenie a účelové určenie tejto teórie nasleduje až na konci. Podľa učenia Manegolda účinky porušenia zmluvy kráľom nastupujú až po zosadení vladára rímskou synodou.²

Medzi tými, ktorí hájili svetskú moc proti pápežovi, najmä po tom, čo sa v priebehu 13. a 14. stor. posilňovalo postavenie miest a kráľovskej moci, nemožno vynechať priebojného odporcu všemohúcnosti pápeža a cirkvi Marsilla z Paduy. V svojom spise „*Defensor pacis*“ (Obranca mieru) vychádzal Marsilius z teórie o suverenite ľudu, čo zvlášť zdôrazňoval, keď písal, že ľud je jediným zákonodarcom. Vládca je volený ľudom a musí sa pridržiavať zákonov. V prípade, že poruší zákon, má ľud právo, ba dokonca povinnosť podľa stupňa porušenia, vladára upozorniť na neprístojnosť, potrestať ho alebo zosadiť.³

Hoci Marsilius bol na svoju dobu pokrokový, čo sa zračí aj na rozbere tejto dlhšej otázky, neprekročil hranice stredovekého myslenia. Ukazuje sa to názorne i v tom, že pod pojmom ľud nemyslí na široké masy, ale na vládnuću skupinu feudálnej spoločnosti.

Ak boj medzi svetskou mocou a pápežom o nadvládu mal vzhľadom na nadhodenú otázku za následok jej teoretické rozvinutie, tak ďalší mocenský boj odohrávajúci sa v lone feudalizmu medzi stavmi a kráľom vyžiadala si už nutnosť i jeho právneho zabezpečenia. Tým sme sa dostali k prejednaniu práva na odpor ako súčasť pozitívneho práva.

Plne možno súhlasiť s tými autormi, ktorí vidia vzor pozitívnoprávnej úpravy práva na odpor v lénnych vzťahoch, v zmluve medzi seniorom a vazalom.⁴ V procese upevňovania štátnej moci ustupujú lénnoprávne vzťahy do pozadia a tak i právo na odpor podliehalo štátoprávnej úprave. Výslovne bolo už právo na odpor normované v Zlatej bule Ondreja II. v roku 1222. V prípade, že kráľ porušil zásady obsiahnuté v bule, mali jobagioni právo na odpor voči nemu (*resistendi et contradicendi facultas*).⁵

² Koch, *Manegold von Lautenbach und die Lehre von der Volkssouveränität unter Heinrich IV.* (Gloss. diss.) 1902, 38.

³ Gewirth, *Marsilius of Padua. The Defender of Peace. I. Marsilius of Padua and medieval political philosophy*, 1951, 238 a n.

⁴ Wolzendorff, *Staatsrecht und Naturrecht in der Lehre vom Widerstandsrecht des Volkes gegen rechtswidrige Ausübung der Staatsgewalt*, Breslau 1916, 38.

⁵ Timon, *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte mit Bezug auf die Rechtsentwicklung der westlichen Staaten*, Berlin 1909, 124.

S podobnou právnou úpravou sa stretávame v Anglicku, Aragónii, Poľsku a i.

Napokon treba zodpovedať otázku, čo bol bezprostredný politický cieľ zabezpečenia práva stavov na odpor. Východiskom pre túto úpravu bolo posilnenie postavenia stavov, ktorí medzi iným získali pre seba tak dôležitý nástroj, ako bolo právo povoľovať dane, čím sa dostal kráľ resp. knieža nevyhnutne do závislosti na nich. Stavy sa preto usilovali nielen si právne zabezpečiť získanú moc, ale využiť túto i na nátlak voči kráľovi, aby im poskytol ďalšie ústupky. Za tým účelom práve stavy sa vzájomne zaviazali k spoločnej obrane voči panovníkovi a nechali si výslovne potvrdiť toto právo vzájomnej pomoci. Teda pri týchto ujednaniach nešlo o nič iné ako o reálne zabezpečenie mocenského postavenia stavov.

Dôležitým medzníkom v teoretickom zdôvodnení práva na odpor je vystúpenie monarchomachov. Učenie monarchomachov nebolo len vyvrcholením feudálnych teórií o práve na odpor, ale ich význam sa zvyšuje ešte tým, že vo veľkej miere ovplyvnili teoretikov revolučnej časti buržoázie.⁶ Preto sa treba pri nich pozastaviť.

Ak máme pochopiť podstatu a ciele učenia monarchomachov, vyžaduje si to nevyhnutne všimnúť si podmienky, ktoré v rozhodujúcej miere ovplyvňovali ich teoretické náhľady.

Kolískou monarchomachov bolo Francúzsko 16. storočia. V tomto období vzrastajú už v krajine kapitalistické výrobné vzťahy. Nositelia týchto nových výrobných vzťahov — majitelia vznikajúcich manufaktúr a obchodníci — preberajú kalvinizmus ako pre nich najvýhodnejšiu náboženskú ideológiu. Hugenoti, ako sa volali francúzski kalvíni, stavali sa nepriateľsky voči katolíckej cirkvi a preto boli vládou prenasledovaní. Na druhej strane sa v tomto období zosilňuje vo Francúzsku proces centralizácie štátnej moci. Proti týmto tendenciám sa stavia určitá časť veľkých pozemkových vlastníkov z nespokojnosti, že stratili nezávislosť v prospech kráľovskej koruny a preto sa pridali na stranu hugenotov. Tieto rôznorodé skupiny francúzskej spoločnosti spájala spoločný boj proti korune. Teoretikmi týchto nábožensko-politických prúdení sa stali monarchomachovia. Pochopiteľne veľký vplyv na formovanie teoretických záverov monarchomachov malo učenie Kalvína. Boli to najmä tie state, v ktorých ostro kritizoval absolutistické tendencie kráľovskej koruny. Za účelom boja proti týmto tendenciám koncedoval stavom právo na odpor, aby hájili slobodu ľudu proti náboženským a politickým prechmatom panovníka.⁷ To bola základná

⁶ Najvýznačnejší predstavitelia monarchomachov boli Hotoman, Buchanan, Boucher a Mariana.

⁷ Bohatec, *Calvins Lehre von Staat und Kirche mit besonderer Berücksichtigung des Organismusgedankens*, Breslau 1937, 78, 82.

myšlienka, na ktorej postavili monarchomachovia svoje učenie. Pravda, pre docenenie významu učenia monarchomachov je ďaleko dôležitejšie skúmať, z akých východiskových bodov vychádzali, aby zdôvodnili túto základnú myšlienku. Je to otázka pomerne dosť zložitá. Zložitá preto, lebo spisy monarchomachov majú silné polemické zahrotenie. Vznikli ako odraz danej situácie a preto ich učenie postráda presnejšie systematické skĺbenie. Ničmenej, ich učenie je podriadené hlavnému cieľu: zdôvodniť boj proti kráľovskému absolutizmu a vyvrátiť učenie zastáncov suverenity panovníka, ako boli Bodin a Barclay vo Francúzsku.

Nebolo by účelné vyčerpať obsah spisov všetkých hlavných predstaviteľov monarchomachov.⁸ Úplne postačí všimnúť si ich najvýznamnejší spis, ktorý vyšiel pod názvom „*Vindiciae contra tyrannos*“ [Obrana proti tyranom] od autora, ktorý písal pod pseudonymom Junius Brutus.⁹ A to preto, že v tomto spise sú obsiahnuté všetky hlavné myšlienky monarchomachov a súčasne sú aj najjasnejšie formulované.

Monarchomachovia vychádzajú z pôvodného slobodného prirodzeného stavu. Tento stav sa ukončil vytvorením štátu, ktorý sa založil, aby ľudia mohli žiť v mieri, a ochraňoval ich majetky. Najdôležitejšou súčasťou učenia monarchomachov je teória o zmluve s panovníkom. V tom väzí vlastne základ zdôvodnenia práva na odpor. Ľud uzaviera so svojím budúcim panovníkom zmluvu. V tejto sa ľud zaväzuje poslúchať rozkazy panovníka, ale len potiaľ, pokiaľ sú spravodlivé. Zmluva je právoplatná až vtedy, keď panovník potvrdil podmienky predložené mu ľuďom. Podľa toho tedy ľud konštituuje panovníka. Panovník je len zmocnenec zvrchovaného ľudu. Zmluva s panovníkom nemusí byť formálne uzavretá, jej existencia vyplýva z povahy vecí a považuje sa za platnú všade tam, kde vládne panovník nad ľuďmi. Ak panovník neplní prevzaté povinnosti, porušuje zmluvu. Preto ani druhá strana nie je zmluvou viazaná. Z toho sa vyvodzuje najvýznamnejší dôsledok zmluvnej teórie, a to je právo ľudu na odpor proti takému panovníkovi, ktorý nevládne pre blaho štátu.¹⁰

Učenie monarchomachov nesie pečať zložitej politickej situácie, ktorá v tomto období existovala v Európe a najmä vo Francúzsku. Monarchomachovia tým, že sa ostro postavili proti kráľovskému absolutizmu, stali sa

⁸ Zo spisov monarchomachov treba spomenúť: Franciscus Hotomanus, *Franco-gallia*; Georgius Buchananus, *De jure regni apud Scotos Dialogus*; Junius Brutus, *Vindiciae contra tyrannos*; Boucher, *De justa Henrici tertii abdicatione e Francorum regno*; Juan Mariana, *De rege ac regis institutione* a i.

⁹ Lossen, *Über die Vindiciae contra tyrannos des angeblichen Stephanus Junius Brutus*. Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und historischen Klasse der k. b. Akademie der Wissenschaften, München 1887, I, 215—254.

¹⁰ Treumann, *Die Monarchomachen. Eine Darstellung der revolutionären Staatslehren des XVI. Jahrhunderts (1573—1599)*, Leipzig 1895, 53 a n.

ideológmi dvoch spoločenských skupín vtedajšieho Francúzska, ktorých najvlastnejšie záujmy sa v podstate rozchádzali. Preto myšlienky vyplývajúce už zo vzrastajúcich kapitalistických výrobných vzťahov sú silne propletené starými feudálnymi názormi. Posudzujúc vývody monarchomachov z tohoto aspektu, nemožno sa ubrániť presvedčeniu, že ich učenie vychádza už čiastočne z predpokladov, ktoré sa stali neskôr piliermi buržoáznodemokratického štátu. Vyhlásenie suverenity ľudu, ktorému je ako „populi maiestatis“ zverená najvyššia moc, je toho najlepším dôkazom. V skutočnosti je učenie monarchomachov o štáte prispôsobené záujmom vysokej šľachty. Najvýstižnejšie sa to zračí v riešení otázky, kto je vykonávateľom najvyššej moci v štáte, resp. komu patrí výkon práva na odpor proti tyranovi. „Obmedzený rozum poddaných“ nie je povolaný miešať sa do výkonu týchto práv, je odpoveď, ktorej sa nám dostáva v jednom zo spisov monarchomachov¹¹ a vyjadruje ich všeobecnú mienku. Toto právo patrí jedine „eforum“, pod čím rozumejú šľachtu a bohatých mešťanov, ktorí ako celok majú reprezentovať najvyššiu moc vo štáte. Ľud sám osebe, ako hovoria monarchomachovia, nemá právo na odpor proti panovníkovi, i keď tento porušil zmluvu. Tým, že sa toto dôležité právo pririeklo aj bohatým mešťanom a nielen privilegovaným stavom, je len ďalším dôkazom toho, že monarchomachovia vyjadrovali záujmy rodiacej sa buržoázie.

Nakoniec treba ešte zodpovedať otázku, v čom spočíva význam monarchomachov vzhľadom na ďalší vývin práva ľudu na odpor v období buržoázných revolúcií.

Monarchomachovia nevytvorili celkom nové učenie, naopak prebrali mnohé pojmy od starších teoretikov a vychádzali z nich. Čo nového priniesli, spočíva v tom, že prvý raz stvárnilí a jasne formulovali prirodzenoprávnu teóriu, teóriu o suverenite ľudu a zmluvnú teóriu a tým sa priblížili aj k otázke občianskych a ľudských práv, medzi ktorými popredné miesto zaujímalo i právo ľudu na odpor.

Vytvárajúc svoje učenie, oprostili uvedené pojmy vcelku od cirkevného nánosu, odkrývali už racionálne jadro, i keď ešte stále používali na doloženie svojich tvrdení božskú kreáciu a citáty z bible. V tom spočíva ich veľký význam, i keď ich učenie nemá ešte vyhranený revolučný charakter. To sa ukázalo i v tom, že ich právo ľudu na odpor bolo v svojich výsledkoch chápané skôr ako restitutio in integrum a neviazali ho s posilnením postavenia nastupujúcej triedy — buržoázie.

¹¹ *De jure Magistratum*, 210 cit. podľa: Treumann c. d., 71.

3. Právo na odpor ako súčasť ideológie nastupujúcej buržoázie a jeho uskutočnenie

a) Všeobecne

Úporné boje, ktoré sa odohrávali v 17. a 18. storočí v Anglicku a Francúzsku medzi feudálnou šľachtou, vzmáhajúcou sa obchodnou buržoáziou a silnejúcimi absolutistickými tendenciami kráľovskej koruny, stali sa mocným podnetom k vzniku nových myšlienkových prúdov, najmä v oblasti náhľadov na štát.

Pochopiteľne, každá z týchto zainteresovaných strán sa snažila teoreticky zdôvodniť svoje stanovisko a svoje politicko-mocenské aspirácie. To znamená usilovali sa dokázať, že práva, ktoré požadovali alebo hájili, zodpovedali božskému a prirodzenému poriadku.

Povaha prejednávanej otázky si nevyhnutne vyžaduje zamerať sa práve na názory nastupujúcej buržoázie ako triedy v tomto období pokrokovej.

Každá nová teória naväzuje a v určitej miere je ovplyvňovaná staršími predchádzajúcimi učeniami. Tak i v období boja o moc nezavrholo buržoázia všetko to, čo bolo predtým. Naopak, preberá mnohé z dovedy existujúcich názorov a prispôsobuje ich vlastným potrebám. Je to výsledok zákonitého procesu — iskry nového vznikajú v plameňoch starého. Súčasne väzí v tom i veľký kus logiky dejín, ktorá vyúsťuje v poznaní, že formujúca sa nová vládnuca trieda učí sa mnohému od svojej predchodkyne a napokon využíva prevzaté náhľady a inštitúcie voči svojej učiteľke.

A tak i ideológovia nastupujúcej buržoázie preberajú od svojich predchodcov už spomínané základné pojmy, na ktorých bolo postavené právo ľudu na odpor proti vrchnosti. Pravda, ak by sme túto otázku chápali len takto povrchné, nebolo by treba sa týmito náhľadmi zaoberať. Vec sa má však inak.

Buržoázni ideológovia prebrali síce staré názvy, ale vonkoncom nie obsah, i keď v mnohom naväzovali na učenie monarchomachov. To sa nám hneď prejaví napr. i v základnom článku, na ktorom bolo postavené právo na odpor, a to je teória prirodzeného práva. Buržoázni teoretikovia 17. a 18. storočia prebrali učenie o tom, že štát bol výsledkom zjednotenia ľudí, ktorý sa vytvoril na základe dobrovoľnej dohody. Pritom sa okrem málo výnimiek nevenovala už pozornosť samému vzniku štátu. Jednoducho predpokladali uzavretie zmluvy. Pre nich mala myšlienka uzavretia zmluvy len potlačiť význam, pokiaľ slúžila ako východisko pre nové právne konštrukcie.

Vychádzali z toho, že so vznikom štátu vzniká nutnosť právnej úpravy spoluzitia ľudí. Tak vraj vzniklo pozitívne právo. Ale už pred vznikom štátu, keď ľudia žili v prapôvodnom poriadku (v tzv. prirodzenom stave,

ako sa to uvádza v buržoázných teóriách), museli už byť pravidlá správania sa, ktoré sa museli zachovávať. Dokazovalo sa to tým, že keď v prírode panuje určitý poriadok, nemôže sa bez toho obísť ani spoločnosť.

Pravidlá správania sa, ktoré ľudia zachovávali ešte pred vznikom štátu, tvoria prirodzené právo. Potiaľ buržoázni teoretikovia viac menej upresnili a skĺbili staršie formulácie. To nové, čo vniesli do prirodzenoprávnej teórie, spočíva najmä v tom, že ju rozšírili a zaradili ako dôležitú súčasť učenia o štáte.

Podľa nich, keďže prirodzené právo existovalo od stvorenia človeka a je výrazom z ľudskej prirodzenosti vyplývajúcej normy, stoja jeho normy nad každým historickým právom. Prirodzené právo preto nemôže byť menené a nepodlieha vplyvu žiadnej pozemskej moci. Ak sa teda ukáže, že nejaký zákon, nezáleží na tom, kto ho vydal, protirečí prirodzenému právu, je neplatný, lebo z ľudskej prirodzenosti vyvierajúce prirodzené právo nemôže byť zrušené žiadnym aktom vlády. Z toho sa dá teda vyvodzovať, že ak by niekto chcel uplatňovať zákon, ktorý sa prieči prirodzenému právu, majú právo tí, ktorých sa to týka, proti tomu sa vzoprieť. Pôsobnosť práva ľudu na odpor sa presnejšie vymedzila.

Rozhodujúci prínos ideológov nastupujúcej buržoázie, vo veci práva ľudu na odpor väzí však v inom. Bolo už spomenuté, že prirodzenoprávna teória, ktorá sa stala dominujúcim učením 17. a 18. stor., odvodzovala vznik štátu od vôle jednotlivcov, ktorí boli úplne slobodní a sebe rovní. Sloboda a rovnosť boli teda pôvodné a prirodzené vlastnosti človeka. Tieto vlastnosti sa považovali súčasne ako práva a tak vzniklo učenie o prirodzených právach, medzi ktoré sa sprvu počítali sloboda a rovnosť.¹² V súvislosti so vzrástajúcim sa bojom medzi nastupujúcimi a odstupujúcimi spoločenskými silami rozšírili sa tieto prirodzené práva a slobody. Ako ďalšie práva sa objavovali v učeniach vtedajších filozofov a právnikov: sloboda vyznania, svedomia a v neposlednej rade i právo ľudu na odpor. Právo ľudu na odpor zaujalo tak dôležité miesto medzi vrozenými a neodcudziteľnými právami. Tým dostalo právo ľudu na odpor celkom novú, presnejšiu základňu, než akú malo u monarchomachov a ich predchodcov.

Ešte monarchomachovia zdôvodňovali právo ľudu na odpor hlavne pomocou zmluvnej teórie a suverenity ľudu, pričom sa opierali o prirodzenoprávnu teóriu ako východiskový bod. Vychádzali z toho, že zmluva zakladá obojstranný záväzok. Prídržujúc sa zásad pozitívneho rímskeho práva dovodzovali ďalej, že ak jedna strana poruší zmluvu, možno túto zrušiť (*mutua obligatio*). Aplikujúc túto zásadu na právo na odpor, mal ľud, to znamená šľachta, právo odporovať panovníkovi, ktorý porušoval zmluvu. Prá-

¹² Pozri k tomu: Jellinek G., *Die Erklärung der Menschen- und Bürgerrechte*, München und Leipzig 1927, 57 a n.

vo na odpor bolo teda len následok porušenia určitého stavu, bolo teda zjavom druhotným. Zaradením práva na odpor medzi prirodzené a neodcudziteľné ľudské a občianske práva dostalo sa mu omnoho silnejšej intenzity, lebo sa stalo zjavom primárnym. Uplatnenie práva ľudu na odpor znamenalo bezprostrednú a priamu ochranu prirodzeného poriadku.

To, že právo ľudu na odpor sa zaradilo medzi prirodzené a neodcudziteľné občianske a ľudské práva, je poznatok mimoriadnej dôležitosti vzhľadom na to, že buržoázia, len čo upevnila svoju moc, sa tohoto práva vzdáva.

Prv než sa prikročí k podrobnejšiemu rozboru práva ľudu na odpor, žiada sa postaviť si otázku, čomu slúžilo v podstate toto právo, resp. prečo buržoázia stavia toto právo v danej historickej situácii do popredia. Uplatnenie tohoto práva malo dvojaký cieľ:

Za prvé: bojovať proti doktríne o božskom pôvode kráľovskej moci, ktorá zaujímala tak dôležité miesto za absolutizmu.

Za druhé: zdôvodniť možnosť nástupu buržoázie k moci.

Obidve príčiny veľmi úzko súvisia. Možno povedať, že jedno odstraňuje prekážky, aby sa mohlo druhé uskutočniť.

V dôsledku toho mala, ako sa ukáže v ďalšom výklade, požiadavka zakotvenia občianskych a ľudských práv v období buržoázných revolúcií 17. a 18. stor. svoj konkrétny zmysel a triedny obsah. Buržoázia sa totižto dožadovala slobodného rozvoja kapitalizmu.¹³ Tým nám vystupuje triedna a časová obmedzenosť vtedy pokrokovej požiadavky zabezpečenia práva ľudu na odpor proti vrchnosti.

b) Právo ľudu na odpor a anglická buržoázna revolúcia

Anglicko bolo jednou z mála európskych krajín, kde už v období feudalizmu došlo k pozitívnoprávnej úprave práva na odpor a kde sa vytvorili i reálne možnosti pre jeho uplatnenie. Bol to tiež jeden z dôsledkov zvláštneho štátoprávneho vývinu tejto krajiny, v ktorej stavy dosiahli pomerne dosť významné ústupky na kráľovi, obmedzujúce potom jeho moc.

A tak už v známej Magne charte z roku 1215 si šľachta vymohla dôležitú výsadu, podľa ktorej kráľ nemohol vyberať dane a uvažovať iné finančné zariadenia (okrem niektorých málo poplatkov, ktoré sa pravidelne opakovali) bez súhlasu „Veľkej rady“ skladajúcej sa z cirkevných veľmožov a svetskej šľachty. Ak tieto výsady mali mať reálny základ, bolo treba zabezpečiť i prostriedky, ktorými by si šľachta mohla výsady uhájiť. Na túto skutočnosť sa pamätalo v ustanovení § 61 uvedenej listiny. Podľa tohoto ustanovenia sa vytvoril „Výbor odporu“, ktorý sa skladal z 25 barónov.¹⁴

¹³ Lenin, *Spisy* 25, Bratislava 1955, 415.

¹⁴ Stubbs-Davies, *Select Charters and other Illustrations of English Constitutional History from the Earliest Times to the Reign of Edward the First*, Oxford 1921, 299.

Právo na odpor, formulované v Magne charte, sa postupom času rozšírilo. Právomoc „Výboru odporu“ prešla na Dolnú snemovňu. Z hľadiska uplatnenia práva na odpor sa právomoc Dolnej snemovne už neobmedzovala len na to, že kráľ bol zbavený výkonu vlády, ktorý potom prešiel na „Výbor odporu“, ako tomu bolo predtým. So súhlasom parlamentu mala Dolná snemovňa právo zosadiť, ba dokonca zabiť kráľa.¹⁵

Toto boli pozitívnoprávne základy práva na odpor v predvečer anglickej buržoáznej revolúcie.

Zabezpečenie práva na odpor a možnosť jeho uplatnenia začalo mať veľký význam v období zostrujúceho sa boja medzi nastupujúcou buržoáziou a s ňou spojenou novou šľachtou a vzrastajúcimi absolutistickými tendenciami kráľovskej koruny.

Pritom právo na odpor sa prejavovalo v rôznych formách. Nešlo hneď o uplatnenie odporu v jeho najvýraznejšej forme, ale jeho intenzita bola odrazom stále silnejúceho ekonomického a spoločenského postavenia opozície proti absolutistickej monarchii.

Ak vychádzame z tejto vývinovej tendencie, ukazuje sa nám, že toto právo vzhľadom na svoje uplatnenie prekonalo zhruba tri obdobia, pokiaľ dosiahlo svoj kulminačný bod — víťazstvo buržoáznej revolúcie.

Prvé obdobie bolo charakterizované skutočnosťou, že právo na odpor sa predbežne uplatňovalo za účelom rešpektovania starých výsad, ktorých sa dovoľávali predstavitelia buržoázie a s ňou spojenej novej šľachty. Právo na odpor sa hlavne prejavovalo v tom, že opozícia vystupovala proti kráľovskému absolutizmu omnoho dôraznejšie a sebavedomejšie. Najmä mala po ruke taký prostriedok ako odopretie pomoci kráľovskej korune, keď sa dostala do finančnej tiesne. Proti požiadavke kráľa, ktorá vyznievala v „active obedience“ (aktívna poslušnosť), parlament ako predstaviteľ opozičných síl si stále viac a viac vindikoval pre seba „right of resistance“ (právo na odpor).

Konkrétne osvetlenie nadhodenej otázky, tak ako sa prejavovala v prvom období, si vyžaduje ukázať na príčiny, ktoré podmieňovali uplatnenie práva na odpor a aké ciele sa tým sledovali.

Treba vychádzať z toho, že jadrom rozporu medzi parlamentom, ktorý hájil záujmy nastupujúcej buržoázie a novej šľachty, a korunou bola finančná otázka. Preto sa reakčná politika kráľa najvýraznejšie prejavovala na tomto poli.¹⁶

¹⁵ V dejinách Anglicka pred buržoáznou revolúciou bolo prevedené dvakrát do dôsledkov právo na odpor. O tom svedčí zosadenie Eduarda II. v r. 1327 a Richarda II. v r. 1399. Pri zosadení Richarda II. už jednoznačne vystúpil do popredia parlament, ktorý prijal abdikáciu kráľa. Hatschek, *Englische Verfassungsgeschichte bis zum Regierungsantritt der Königin Victoria*. München und Berlin 1913, 201 a n.

¹⁶ Pozri k tomu: Holdsworth, c. d. VI. 43—44, 49—54.

Podstata celého problému rozhodujúceho pre uplatnenie práva na odpor spočívala v tom, že všetky opatrenia na poli hospodárskom, ktoré mali v prvom rade zasiahnuť buržoáziu, vydával kráľ bez súhlasu parlamentu.¹⁷ Namiesto parlamentných rozhodnutí nastupovali kráľovské nariadenia. A tu sme u koreňa veci, lebo išlo o boj medzi parlamentom a kráľom, ktorý z nich mal rozhodovať o finančných prostriedkoch. To ostatne v konečnom výsledku bolo rozhodujúce, lebo sa dotýkalo otázky, ktorý orgán má byť rozhodujúcim činiteľom v štáte. Dolná snemovňa, ktorá sa stala postupom času dôležitejším orgánom, ako Horná snemovňa, neuznávala, aby zákonodarná činnosť prislúchala len samotnému kráľovi. Na žiaden pád sa nemohol, podľa náhľadu parlamentu pozitívne zúčastniť na zákonodarnej činnosti. Mal len tzv. „negative voice“^{17a} a nie právo zákonodarnej iniciatívy. Vo veci povoľovania daní prislúchalo právo iniciatívy výlučne Dolnej snemovni.

Pravda, ani kráľovská strana si nenechala ujsť príležitosť, aby zdôvodnila svoje výsadné právo vydávať zákonné opatrenia, a to i v otázkach finančných. Kráľovskí sudcovia zdôvodnili v známom spore proti Johnovi Bateovi (Bate's case 1606) právo kráľa uvažovať dane zásadou, že kráľ nemôže činiť nepravosť (the King cannot do wrong) a že poddaní mu nesmú odporovať.

S touto otázkou bezprostredne súviselo i úsilie kráľa vládnuť bez parlamentu, zrušiť privilégiá parlamentu, čo zavdalo ďalšiu príčinu, aby sa právo na odpor dostalo do popredia.

Zhoršujúca sa, už i beztak zlá, finančná situácia, donútila kráľa po dvojročnej prestávke zvolať znova r. 1628 parlament. Prv než parlament pristúpil k prejednaniu požiadaviek kráľa, predložil mu známou „Petition of rights“ (petícia o právach). Kráľ bol nútený prijať petíciu.¹⁸

Predloženie petície o právach kráľovi neznamenal požadovanie nových výsad, ale vcelku sa jednalo o potvrdenie starých, ktoré boli dané už predtým parlamentu. Toto platí len potiaľ, pokiaľ sa skúma dokument z čisto obsahovej stránky. Ak sa však berie do úvahy, že požiadavky obsiahnuté v dokumente sa prijali po tom, čo v priebehu absolutistickej monarchie a najmä za Stuartovcov sa výsady parlamentu faktický veľmi silno okllesnili, znamená uzákonenie petície o právach rozhodujúci zásah do vtedajšieho mocenského postavenia kráľa. Možno preto povedať, že prijatie „Pe-

¹⁷ V oblasti finančnej politiky si parlament vybojoval postupne rozhodujúcu účasť. O tom svedčia dokumenty ako sú: Confirmation of the Charters a štatút De Tallagio non Concedendo, obidva, z roku 1297. Stubbs-Davies, c. d. 482—491, 493.

^{17/a} Zákon musel byť prijatý najprv obidvoma komorami. Až potom sa predložil kráľovi k schváleniu. Kráľ mal právo odmietnuť podpísať odhlasované uznesenie parlamentom.

¹⁸ Text petície uverejnený v: Gardiner, *The Constitutional Documents of the Puritan Revolution 1628—1660*, Oxford 1889, 1—5.

tition of rights" (petície o právach) bolo výrazom uplatnenia práva na odpor proti kráľovskému absolutizmu výslovným potvrdením práv, ktoré boli porušené kráľom.

Právo na odpor ako dôležitý mocenský nástroj opozičných síl sa v druhom období uplatňovalo v smere postupného rozširovania starých a zabezpečenia nových výsad parlamentu, najmä Dolnej snemovni, ako predstaviteľke nastupujúcich síl k moci. Toto obdobie možno počítať zhruba od vykonania volieb a zvolania Dlhého parlamentu.

V politickom živote tohoto obdobia vystupoval stále viac do popredia argument, že každý panovník zneužil príliš širokú právomoc, ktorá sa mu zverila. Tento argument sa uplatňoval aj voči kráľovi Karolovi. Tým sa zdôvodnili ďalšie zásahy do zákonných a dovtedy nepopieraných práv, ktoré prislúchali kráľovi. Takto možno v skratke vyjadriť hlavné pohnútky a myšlienky, ktoré ovládali vtedajšiu situáciu.

Ciele a rozsah tejto štúdie nedovoľujú zaoberať sa podrobne všetkými spormi, ako aj ich dôsledkami, ktoré vznikli medzi parlamentom a korunou.

Ako jeden z ústredných bodov, okolo ktorého sa zvädzali hádam najtuhšie boje, bola otázka rozhodujúcej účasti na zákonodarnej činnosti. Boj okolo tejto otázky, ktorý sa vllekol dosť dlho, vypukol znova v nestenčenej miere. Tomu nasvedčujú i udalosti okolo podania lordov a poslancov kráľovi o slobode prerokovania otázok v parlamente, ktoré bolo odovzdané ešte 16. 1. 1641.

V podaní sa požaduje, aby v oboch komorách nebola prejednávaná alebo nadhodená otázka bez ich súhlasu. Kráľ nesmie sám podávať návrhy alebo obmedzenia k zákonom alebo k aktom cieľom ich prerokovania v snemovniach. Kráľ môže vyjadriť svoj súhlas alebo nesúhlas s tým, čo sa robí v oboch snemovniach, len obvyklým parlamentným spôsobom. Každý jednotlivý člen snemovne, ako sa zdôrazňovalo v podaní ďalej, má úplnú slobodu slova ohľadne prediskutovania akejkoľvek otázky podľa parlamentných zvyklostí. Kráľ nemá prejavovať nepriateľstvo voči nejakej osobe za vyjadrené názory a podané návrhy pri takejto diskusii. Skúmať a rozhodnúť, či niektorý z ich členov sa dopustil poklesku a porušenia zákonov pri prediskutovaní niektorej otázky v parlamente, patrí výlučne do právomoci jednotlivých komôr.¹⁹

Pri pozornom rozbere týchto požiadaviek nejde len o uplatnenie toho, čo už bolo potvrdené ako výsada parlamentu, ale ide o ďalekosiahle rozšírenie výsad parlamentu v tom smere, že sa požadovala pre obe snemovne výluč-

¹⁹ *Journals of the House of Commons*, II., 345, citované podľa *Zakonodateľstvo anglickej revolúcie 1640—1660 rokov*. Zostavil N. P. Dmitrevskij, Moskva-Leningrad 1946, 46.

nosť zákonodarnej iniciatívy, prehlbenie parlamentnej samosprávy a upresňoval sa ich organizačný poriadok. Pritom nebolo vôbec zmienky o účasti kráľa na zákonodarnom procese.

Podanie tohoto dokumentu bolo len zhrnutím praxe, ktorá už predtým existovala a ktorá ukazuje, ako sa uplatnením práva na odpor rozšírila právomoc parlamentu. Táto prax sa prejavila napr. v rozhodnutí parlamentu, ktorým sa zrušila lodná daň (ship money), ktorá bola vypísaná a vyberaná len na základe kráľovského nariadenia.²⁰ Týmto aktom sa zrušil rozsudok súdu proti Johnovi Hampdenovi, ktorý odmietol platiť lodnú daň, lebo sa to priečilo zdedeným a vrozeným právam slobodného občana. Uvedený prípad je len dokladom úsilie buržoázie kontrolovať vôbec hospodárenie štátu finančnými prostriedkami. Toto bolo bezprostredným cieľom uplatnenia práva na odpor, ako sa prejavovalo v parlamentnej praxi voči kráľovi.

Z hľadiska celkovej koncepcie uplatňovaného práva na odpor išlo pritom o ďaleko významnejší dôsledok. Tým, že sa parlament odvážil vyhlásiť rozhodnutia kráľa za neplatné, postavil sa vlastne nad neho a nárokoval si pre seba prakticky miesto najvyššieho orgánu v štáte.

V prehľbujúcich sa sporoch medzi parlamentom a kráľom sa stále v širšom meradle prejavovali úvahy o tom, v akej miere sa mali uposlúchnuť príkazy kráľa. V tejto súvislosti sa šírila myšlienka o oddeliteľnosti kráľa od výkonu vlády, čo by zahrňovalo aj právo postaviť sa na odpor kráľovským nariadeniam.²¹ Ako dôsledok týchto úvah a názorov sa dostala do popredia otázka možnosti uplatnenia práva parlamentu volať k zodpovednosti panovníka za jeho činnosť.²² Dokiaľ však platila zásada, že kráľ nemôže činiť nepravosť (the King cannot do wrong), boli bezprostredne zodpovední kráľovskí radcovia, resp. najvyšší úradníci. Nebolo pochybnosti, že touto argumentáciou bolo šetrená osoba kráľa na úkor jeho najbližších spolupracovníkov. To vyznieva aj z reči posl. Pyma v Dolnej snemovni z 7. 11. 1640 v ktorej uviedol: „Kráľ nemôže činiť nepravosť, zákon to pričíta ministrom“ (That the King can do no wrong, the law casts it upon the ministers).²³

Parlament uplatňujúc svoju starú výsadu²⁴ odsúdil k trestu smrti najne-

²⁰ Act declaring the illegality of Ship-money Gardiner c. d. 115—117.

²¹ V spore o právo menovania vyšších dôstojníkov, parlament vyhlásil všetky kráľovské príkazy, ktoré sa týkali tejto otázky, za neplatné. Osoby, ktoré kráľovské príkazy chceli vykonať, boli skutočne volané k zodpovednosti. *Parliamentary History* II., 1380.

²² Sommers J., *Collection of scarce and valuable Tracts chiefly relating to the history and constitution of these Kingdoms*, ed. W. Scott, London, IV., 606 a n.

²³ *Parliamentary History* II. 640 a n.

²⁴ Právo obžaloby potvrdil parlamentu i kráľ Karol I. v prehlásení z 13. a 14. I. 1642. *The Parliaments and Councils of England chronologically arranged from the reign of William I. to the Revolution in 1688* by C. H. Parry, London 1839, 376.

návidenejších predstaviteľov z obdobia bezparlamentnej vlády: lorda Straforda a arcibiskupa Lauda.²⁵ Odsúdenie najbližších radcov kráľa bol na každý prípad nebezpečný útok na jeho osobu.

Ostrie uplatnenia práva na odpor nebolo ešte zamerané proti samotnej osobe kráľa, proti jeho postaveniu ako hlavy štátu. Ostatne to ani nebolo cieľom politiky nastupujúcej buržoázie a novej šľachty. Veď i v dobe, keď sa právo na odpor uplatňovalo v celkom otvorenom ozbrojenom boji, uznával parlament kráľovskú moc.²⁶

Stupňujúci sa tlak ľudových más, ktorých postavenie sa nezlepšilo, spôsobil, že parlament sa snažil dohodnúť sa s kráľom. Kráľ však odmietal splniť požiadavky parlamentu. To bol práve jeden z rozhodujúcich okamihov pre dôslednejšie uplatnenie práva na odpor a tým sa urýchlil aj beh revolučných udalostí. Totižto kráľ už nemohol robiť ďalšie ústupky, lebo tým by bol spečatil sám z vlastnej vôle osud aj tak už v základoch podkopanej absolutistickej monarchie.

„Konštitučná“ opozícia, ako ju predstavovali lordovia v Hornej snemovni a presbyteriáni v Dolnej snemovni, mala na vybranie: odstrániť dovtedajšie politické zriadenie, čo však znamenalo vážne ohrozenie ich osobného postavenia a majetkov, alebo spreneveriť sa svojim zásadám a zaútočiť dôsledne na mocenské postavenie kráľa. Nerozhodná politika presbyteriánov vyvolala stále väčší odpor ľudových más. Do popredia politického diania sa dostala radikálnejšia skupina buržoázie a novej šľachty, ktorú predstavovali independenti. V dobe, keď independenti dosiahli väčšinu v parlamente,²⁷ dochádza ku kulminačnému bodu uplatnenia práva ľudu na odpor. Tým sa dostáva uplatnenie tohoto práva do svojej tretej vývinovej fázy. Pravda, rozhodujúcou pohnútkou bol silný tlak armády, ktorá bola presiaknutá silnými demokratickými tendenciami. Veď armáda sa skladala zväčša z príslušníkov ľudu, zo sedliakov a z remeselníkov.

Na základe uznesenia okypteného parlamentu z 1. 1. 1649 bol kráľ volaný k zodpovednosti ako velezradca, ktorý bojoval proti parlamentu a ríši.²⁸

Odsúdenia kráľa k smrti, jeho poprava, zrušenie monarchie a Hornej snemovne neboli len ďalekosiahlymi zásahmi do štátneho ústrojenstva vtedajšieho Anglicka, ale znamenali súčasne i revolučný prevrat v politickej nadstavbe.

Anglická oficiálna buržoázna historiografia nazýva buržoáznu revolú-

²⁵ Ako najdôležitejší bod obvinenia sa uviedol, že obžalovaní chceli odstrániť základné zákony ríše a zaviesť tyranský spôsob vlády.

²⁶ Rozbor politickej situácie uvedený v: Lipscher, *Postavenie a činnosť parlamentu v anglickej buržoáznej revolúcii*. Právnické štúdie, 1959, 2, 331—333.

²⁷ Po tzv. Prideovej čistke sa vytvoril okyptený parlament (Rumpparliament), v ktorom boli len prívrženci independentizmu.

²⁸ Gardiner c. d. 287—290.

ciu veľkým vzbúrením. Pomenovanie revolúcie veľkým vzbúrením nie je nahodilý názov pre tieto udalosti, ale má svoje hlboké dôvody. Buržoázia chce aj týmto spôsobom zastierať, že prišla k moci revolúciou, lebo to považuje za dôležitý precedens vzhľadom na robotnícku triedu.

To, že uplatnenie práva na odpor do dôsledkov vyvolalo hlbšie zmeny, ako si to nastupujúce spoločenské sily predstavovali, nie je výsledkom vopred stanoveného programu, ktorý bol cieľavedome uskutočňovaný, ale bol výsledkom objektívnej reality, bol výsledkom historickej nutnosti. Tu sa dostávame k otázke mimoriadnej dôležitosti, k otázke vzťahu práva na odpor k buržoáznej revolúcii, o ktorej bude reč kvôli prehľadnosti v ďalších statiach tohoto pojednania.

Stať, pojednávajúca o uskutočnení práva ľudu na odpor v anglickej buržoáznej revolúcii, úmyselne predchádza tú časť, v ktorej sa rozoberá teoretické zdôvodnenie tohoto dôležitého bodu programu buržoázie. Ak sa tak stalo, ide tu skôr o zdôraznenie skutočnosti, že v Anglicku pred revolúciou sa nestretávame ešte s uceleným buržoáznym učením, v ktorom by sa bola zdôvodnila a teoreticky pripravila tak dôležitá inštitúcia, ako bolo vtedy právo ľudu na odpor. Tým sa však nechce na žiaden prípad poprieť skutočnosť, že myšlienky sa stávajú materiálnou silou až vtedy, keď si ich osvoja masy.

Veď už v samotných podaniach a sťažnostiach parlamentu, ktoré sa predkladali kráľovi pred a počas revolúcie, stretávame sa s formuláciami, ktoré jasne vyjadrujú základy tvoriacej sa buržoáznej ideológie.²⁹ Boli to ďalej učenia rôznych náboženských siekt prenasledovaných anglikánskou cirkvou, v ktorých sa nachádzajú už mnohé myšlienky buržoáznej demokracie.³⁰

Okrem toho po stránke ideologickej malo veľký vplyv na utváranie sa politických názorov predrevolučného Anglicka učenie monarchomachov. Revolučné teórie Anglicka 17. stor. vychádzali z tých istých základných pojmov ako monarchomachovia: zo suverenity ľudu, zmluvnej teórie a práva ľudu na odpor. To sú heslá, ktoré sa objavujú u autora „*Vindiciae contra tyrannos*“, u Hotomana a Buchanana práve tak ako u Milтона a Prynnea.³¹

Medzi základné otázky, ktoré považovali ideológovia revolučnej časti buržoázie a novej šľachty za nutné zdôvodniť, patrí samozrejme právo ľudu

²⁹ Stačí spomenúť podania parlamentu z rokov 1604, 1610 a 1621, ktoré obsahovali zdôvodnenia požiadavky zabezpečenia ľudských a občianskych práv. Pozri: Mendenhall-Henning-Ford, *Foundations of the Modern State*, New York 1952, 31—43.

³⁰ Weingarten, *Die Revolutionskirchen Englands. Ein Beitrag zur inneren Geschichte der Englischen Kirche und der Reformation*, Leipzig 1868, 21, 288, *The Clarke Papers* ed. by C. H. Firth I. Preface, LXII.

³¹ Tak Milton sa dovoľáva v svojom spise „*Druhá obrana anglického ľudu*“ Hotomana, ako autora spisu *Francogallia* a spisu *Vindiciae contra tyrannos*, ako dôkazov, že aj francúzsky ľud by bol zabil svojich tyranov, keby bol mal k tomu možnosť. *John Milton's Politische Hauptschriften*, Leipzig 1876, II., 236—237.

na odpor proti kráľovi, resp. vrchnosti. Táto nutnosť vyvierala z danej historickej situácie.³²

Pochopiteľne prv než sa pristúpi k rozboru ideologického zdôvodnenia tejto otázky tak, ako ho zanechali teoretikovia anglickej buržoáznej revolúcie, treba nevyhnutne čo len v skratke naznačiť i hlavné argumenty proti-strany.

V duchu absolutistických tendencií prvých Stuartovcov boli títo preniknutí presvedčením, že ich úrad bol božského pôvodu. Preto svoje „jus divinum“ zdôvodňovali rôznymi miestami z biblie. Z pôvodu kraľovského úradu sa potom dedukovalo, že poddaní by uplatnením práva na odpor konali proti božím príkazom a vystavili by sa tak zatrateniu.³³

Vedľa náboženského zdôvodnenia vyskytovali sa v období pred a v priebehu anglickej buržoáznej revolúcie i teórie, ktoré sa usilovali podoprieť absolutistické snahy panovníka z hľadiska reálno-politického.

Odhladnuc od teoretického exkurzu kráľa Jakuba I.³⁴ treba spomenúť jedného z najhorlivejších obhajcov absolutistickej monarchie v Anglicku, známeho Roberta Filmera, pôvodcu tzv. patriarchálnej teórie.

Podstata jeho názorov spočíva v tom, že ľudia ani od prírody nie sú slobodní, ale vždy podliehajú nejakej najvyššej moci, ktorá v každej forme vlády zodpovedá moci otcovskej (*pater patriae*).³⁵ Z toho vyplýva, podobne ako u Hobbesa, odmietnutie takej formy vlády, v ktorej by sa na výkone moci podieľal vedľa kráľa i zastupiteľský orgán ľudu, ako nezlučiteľnej s pojmom suverenity. Filmer staval kráľa nad zákony. Napokon zavrhol právo ľudu na odpor, čím vlastne poprel úplne slobodu občanov.

Politický ďaleko viac vplyvu nadobudli a preto boli z hľadiska revolúcie omnoho nebezpečnejšie vývody ďalšieho obhajcu absolutistickej monarchie T. Hobbesa.

V panovníkovi vidí hlavu svetskej a cirkevnej moci a v tomto zmysle i zástupcu boha na zemi. Právomoc kráľa síce nespočíva na „jus divinum“, ale jeho absolutistická moc je v súlade s božou vôľou, lebo všetky normy prirodzeného práva nie sú podľa svojho pôvodu ničím iným ako božie zákony.

³² Jedno však treba ešte pripomenúť, totiž že všetky závažné spisy, v ktorých sa prejednávali základné otázky buržoáznej revolúcie, vznikli v jej priebehu. Preto je väčšina z nich silného polemického zamerania.

³³ Predstavitelia tejto mienky bolo duchovenstvo anglikánskej cirkvi. Pozri: Laud, *Works*, Oxford 1847, I., 93. Ešte jasnejšie boli klerikálne predstavy v otázke postavenia panovníka zachytené v nariadeniach cirkevného snemu anglikánskej cirkvi (*convocatio canones*) z rokov 1606 a 1640. Pozri: Hallam, *The Constitutional History of England from the accession of Henry VII to the death of George II*, London 1857, I., 323; Figgis, *The theory of the divine right of kings*, Cambridge 1896, 140—141.

³⁴ Jedná sa o jeho spis „*True law of free monarchies*“ (Opravdový zákon slobodných monarchií).

³⁵ Filmer, *Patriarcha* uverejnené v knihe: John Locke, *Zwei Abhandlungen über Regierung nebst „Patriarcha“ von Sir Robert Filmer*, Halle 1908 7 a n.

Nositeľ štátnej moci, ktorý obdržal neobmedzenú moc, je viazaný len prirodzenými a božími zákonmi a má sa v zmysle týchto starať o blaho svojich poddaných.³⁶ Ďalej dovodzuje Hobbes, že moc panovníka predstavuje neodvolateľné a nedeliteľné vlastníctvo, ktoré sa nemôže napadnúť. Celé právo vychádza z neho, panovník stojí na najvyššom mieste, teda aj nad zákonmi.

Ako napokon dospel Hobbes k názoru, že ľud nemá právo na odpor proti nespravodlivému a nehodnému panovníkovi? Podľa Hobbesa bola štátna organizácia vytvorená rozumným obmedzením prirodzeného práva všetkých ľudí, aby bol dosiahnutý všeobecný mier. V čase, keď sa vytváral štát, preniesli ľudia svoje práva na jednu osobu, panovníka — ak išlo o vytvorenie monarchie.³⁷ Nevyhnutným dôsledkom bolo, že poddaní sa navždy zriekli práva vzoprieť sa proti tomu, na koho preniesli svoju moc.³⁸

Proti učeniam, zdôvodňujúcim absolutistické tendencie, stáli názory vyriešené už Kalvínom, že panovníci nezaujímajú výnimočné postavenie vo svete, lebo sú práve tak deťmi Boha, ako ostatní ľudia.³⁹ Jedinú prednosť, ktorú môžu panovníci vyvodiť pre seba z božích zákonov, spočíva v zabezpečení ich úradu, ale len do toho času, dokiaľ ho spravodlivo spravujú. Ináč majú orgány, ktoré sú dosadené, aby obmedzovali ľubovôľu panovníka, právo, ba dokonca povinnosť vystúpiť proti jeho prípadným výčinom (pro officio intercedere non veto).⁴⁰

Cez učenie monarchomachov, na ktoré mocne vplýval Kalvín, prevzali tézu o práve ľudu na odpor aj ideológovia revolučnej časti anglickej buržoázie a novej šľachty, najmä Milton a Sidney.

Druhý veľký ideológ Stuartovskej doby John Milton buduje svoje učenie na prirodzenoprávnych základoch a na neodcudziteľných a vrodenných slobodách, ktoré prislúchajú každému jedincovi. S tým veľmi úzko súvisela aj ďalšia, pre uplatnenie práva ľudu na odpor dôležitá otázka, a to je otázka suverenity, ktorú Milton jednoznačne pripisoval anglickému ľudu.

Ľudia sa spojili na základe zmluvy k vzájomnej obrane. Pôvodne mal každý jednotliviec, neskôr spoločnosť, moc a autoritu. Táto moc bola prenesená na jedinca (kráľa) alebo na viacerých (magistrát). Títo sa tak stali poverenci ľudu a boli povinní im zverený úrad spravodlivo vykonávať. Pôvodná moc prináležala však i naďalej ľudu ako vrodené právo. Čoskoro však podľahli títo obrancovia moci pokušeniu absolutistickej vlády. Ľud

³⁶ Hobbes, *Grundzüge der Philosophie. Zweiter und dritter Teil: Lehre vom Menschen. Lehre vom Bürger*, Leipzig 1949, 115, 138—139, 190—194, 208.

³⁷ Hobbes c. d. 128 a n., 155.

³⁸ Hobbes, *The Elements of Law*. Edited with a preface and critical notes by Ferdinand Tönnies, London 1889, kap. 19.

³⁹ Baron, *Calvins Staatsanschauung und das konfessionelle Zeitalter*. Historische Zeitschrift, Beiheft 1, 1924, 78.

⁴⁰ Wolzendorff c. d. 95—96.

preto došiel k presvedčeniu, že treba ich moc ombedziť zákonmi a rozhodol sa predložiť držiteľom moci určité podmienky a žiadať od nich určité záruky — vládnuť v súlade so zákonmi.⁴¹ Každý kráľ, pokračuje ďalej Milton, musí uznať, že všetky zákony, ktoré robí ľud, stoja nad panovníkom a že môže byť len poverencom a sluhom ľudu a jeho zákonov. Z toho vyplýva, že panovník, podobne ako u monarchomachov, nebol rovnoprávny s ľudom, ale bol podriadený zákonom a v prípade ich porušenia vystavený zákonným trestom. Vychádzajúc zo zmluvy, ako základu úpravy vzájomného pomeru medzi ľudom a panovníkom, vyslovil Milton ďalšiu myšlienku, ktorá sa týka otázky plnenia záväzkov zo zmluvy. Poddaní sú zaviazaní k poslušnosti len vtedy, ak panovník splnil podmienky, ktoré prevzal pri uzavretí zmluvy (*mutua obligatio*). Povinnosti poddaných nie sú ani morálne ani večné, ale len podmienené. Inštitúcia kráľov a magistrátu je svetským zariadením, ktorému sú ľudia len do tej miery podrobení, pokiaľ je to nutné k potrestaniu delikventov a k povzbudeniu robenia dobra.⁴²

Prichádzajúc k právu ľudu na odpor, Milton uzaviera: V prípade, že ľud odovzdal moc kráľovi alebo úradníkovi, musia je títo vykonávať zásadne a najmä pre blaho ľudu a nie pre svoje vlastné. Ľud môže kedykoľvek rozhodnúť o tom, čo je pre neho najvhodnejšie, môže si vybrať svojho vládcu alebo ho odmietnuť, môže trvať na tom, aby vykonával ďalej úrad, alebo ho môže sprostíť výkonu moci. Aj keď nevládol tyransky, musí predsa vládnuť tak, ako ľudia podľa svojich slobodných práv, ktoré im patria od narodenia, uznajú za najlepšie.⁴³

Triedna obmedzenosť Miltonových názorov sa jasne ukazuje i v tom, že uskutočnenie práva ľudu na odpor ponecháva na starosť parlamentu,⁴⁴ teda orgánu, ktorý už v dobe jeho politickej činnosti predstavoval záujmy buržoázie a novej šľachty. Cieľom Miltonových vývodov bolo ospravedlniť odsúdenie a usmrtenie kráľa, ale neboli zamerané proti monarchii samotnej. Ničmenej, boli názory, vyslovené v jeho spisoch vážnym nebezpečenstvom pre absolutistické tendencie Stuartovcov. Hoci prevažná časť jeho politických spisov vyšla až po tom, čo bola zlomená kráľovská moc a preto nemali bezprostredný vplyv na priebeh revolúcie, predsa zaujímajú popredné miesto v literatúre anglickej buržoáznej revolúcie. Miltonove názory o vzniku a význame vzájomného pomeru medzi panovníkom a poddanými sú najlepším systematickým zhrnutím všetkých argumentov, ktoré slúžili na zdôvodnenie práva ľudu na odpor a jeho uplatnenie proti zámerom absolutistickej monarchie.

⁴¹ Milton's *Politische Hauptschriften*, II., 263.

⁴² Otázke platnosti zmlúv venoval Milton zvláštnu pozornosť v pojednaní o rozvođe. Milton c. d., I., 80.

⁴³ Milton c. d., II., 266.

⁴⁴ Milton c. d., I., 286.

Ďalší v rade význačných odporcov kráľovského absolutizmu a vášnivý obhajca práva ľudu na odpor bol Algernoun Sidney. Najvýznačnejšie črty jeho politického kréda sú:

Prírodná sloboda ľudí je taká nezdolná, že sloboda celku (public liberty) nemôže porušiť ani sebaväčšie právne podriaďovanie jednotlivcov v štáte, ale naopak, ľud má vždy právo brániť svoju slobodu. Platí preto zásada: „Všeobecné povstanie národa nemožno nazvať vzburou.“⁴⁵ Na druhej strane vychádza z poznania, vyplývajúceho z právnej reality, že ako subjekt schopný štátoprávne konať, jestvuje národ len prostredníctvom stavovského zastupiteľstva, teda prostredníctvom parlamentu.⁴⁶

Myšlienkové prúdy 17. stor. v Anglicku, ovplyvňované v rozhodujúcej miere prírodnoprávnou teóriou, nemohli zostať bez vplyvu i na porevolučnú pozitívnu právnú úpravu práva ľudu na odpor. Pre uplatnenie práva ľudu na odpor v porevolučnom období malo mimoriadnu dôležitosť uznanie zmluvy ako základu postavenia anglického kráľa.

Tento argument sa uplatnil i v rezolúcii Dolnej snemovne z 28. 1. 1689, ktorá legalizovala, resp. zdôvodnila štátny prevrat z r. 1688, keď bol zbavený trónu posledný Stuartovec Jakub II. V rezolúcii sa výslovne stanovilo, „že kráľ Jakub II. ... porušením zmluvy uzavretej medzi kráľom a ľudom ... vzdialením sa z kráľovstva ... vzdal sa vlády a tým treba považovať trón za uprázdnený“.⁴⁷

To neznamená nič iné, ako zdôraznenie skutočnosti, že jednostranné porušenie zmluvy panovníkom má za následok zrušenie právneho pomeru, ktorý sa vytvoril medzi kráľom a ľudom. Pravda, i naďalej zostala v platnosti zásada, že uplatnenie práva ľudu na odpor ako dôležitej súčasti občianskych a ľudových práv zostáva výhradne v rukách parlamentu. A keďže parlament bol a zostal v Anglicku predstaviteľom vládúcich vykorisťovateľských skupín, možno si urobiť jasný obraz o tom, v akom smere a v akom rozsahu sa bude uplatňovať toto právo. Konečne je to celkom zjavné aj z jedného z najznámejších ústavných dokumentov „Habeas Corpus Act“ z r. 1679, ktorý sa stal základným pilierom anglického štátneho práva. Týmto aktom boli zabezpečené občianske slobody, a teda nepriamo i právo

⁴⁵ Sidney, *Discourses concerning Government*, London 1704, kap. III. 377.

⁴⁶ V podobnom zmysle so silným akcentovaním prírodných slobôd človeka vyznieva i učenie ideologického tvorcu kompromisu z roku 1688 Johna Locke. Kompromisnícke založenie Locke vystupuje do popredia i v otázke uplatnenia práva ľudu na odpor. Vcelku pripúšťa výkon tohto práva, ale s jednou výhradou. Totižto v tých krajinách, kde je sakrosanktita monarchu zabezpečená zákonom (as in some countries, the person of the prince by the law is sacred) nesmie byť výkon práva na odpor zameraný voči kráľovi, ale len proti tým, ktorí v jeho mene zneužívajú moc. Locke však bližšie túto tézu nerozvádza. Locke, *The second Treatise of Civil Government and a letter concerning toleration*, Oxford 1946, 100.

⁴⁷ Blackstone's *Handbuch des englischen Rechts*, Schleswig 1822, I., 115.

ľudu na odpor. Ak sa však díváme na tento dokument z hľadiska jeho realizácie, prichádza nám nevdojak na myseľ Marxova veľmi výstižná charakteristika buržoázných ústav, ktorá znie: „Každý paragraf ústavy obsahuje totižto svoju vlastnú antitézu, svoju vlastnú hornú i dolnú snemovňu, totiž vo všeobecnej fráze slobodu a vo vysvetlivke zrušenie slobody. Pokiaľ se teda meno slobody rešpektovalo a bránilo sa iba jej uskutočnenie — prirodzene, zákonitou cestou — potiaľ ostala ústavná existencia slobody neporušená, nedotknutá, čo ako ubitá bola jej reálna existencia.“⁴⁸

Táto charakteristika sa v plnej miere vzťahuje i na Habeas Corpus Act. Totižto v okamihu, keď došlo k tomu, že ľud chcel použiť práv zabezpečených mu uvedeným ústavným dokumentom, a najmä ak chcel uskutočniť dôsledne svoje právo na odpor proti vláde, mal parlament právo zastaviť platnosť Habeas Corpus Actu, čo sa aj niekoľkokrát stalo.⁴⁹

c) Právo ľudu na odpor a americká a francúzska buržoázna revolúcia

Podobne, ako v Anglicku, hrala otázka teoretického zdôvodnenia a s tým spojeného praktického uplatnenia práva ľudu na odpor veľmi významnú úlohu aj v ostatných prvých buržoázných revolúciách.

Teoretický základ práva ľudu na odpor — prirodzenoprávna teória — bol v období prvých buržoázných revolúcií pre všetky tieto revolúcie rovnaký. Rozdiely spočívali v tom, ktorý argument, opierajúc sa o uvedený základ, sa prednostne uplatňoval, aby sa zdôvodnilo právo ľudu na odpor. To nevyhnutne súviselo so zmenenými podmienkami, vyplývajúcimi z ďalšieho rozvoja kapitalistických vzťahov. Táto zásada platí v plnej miere i na teoretické zdôvodnenie práva ľudu na odpor v americkej buržoáznej revolúcii.

Bude preto na mieste, ak sa dotkneme niektorých hlavných otázok americkej buržoáznej revolúcie, rozhodujúcich pre pochopenie teoretických základov práva ľudu na odpor.

Sústavný vzrast výrobných síl na farmárskych hospodárstvach, v remesle, v manufaktúrach a vzrast obchodu vytvárali podmienky pre postupné odstraňovanie hospodárskej rozdrobenosti amerických kolónií. Nastáva proces vytvárania národného trhu. Rozvoj hospodárstva 13 amerických kolónií, najmä obchodu a výroby, všemožne hamovala anglická vláda, ktorá za tým účelom vydala celý rad zákonných obmedzení, smerujúcich k tomu, aby sa americké kolónie udržali v úplnej hospodárskej a politickej závislosti od Anglicka.

Boj proti hospodárskym obmedzeniam zo strany anglickej vlády a boj za vytvorenie národného štátu, ktorý najlepšie vyhovoval vtedajšiemu vývi-

⁴⁸ Marx-Engels, *Vybrané spisy*, Bratislava 1952, I., 228.

⁴⁹ Morton, *Dějiny Anglie*, Praha 1952, 260, 273, 313.

novému štádiu kapitalizmu,⁵⁰ podnietil v 60. rokoch 18. stor. širokozaložené a mocné národnooslobodzovacie hnutie 13 amerických kolónií. Prvou generáciou prisťahovalcov do severnej Ameriky boli vo väčšine náboženski a politickí exulanti, ktorí z túžby po slobode opustili svoju vlasť. Táto uvedomelá slobodymilovnosť amerického ľudu bola veľmi dôležitým faktorom v jeho boji za slobodu a nezávislosť. Hospodársky a politický útlak zo strany Anglicka doliehal na všetky vrstvy severoamerického národa. Najviac postihnutí boli prirodzene pracujúci a ich najpočetnejšia časť, malí farmári. Ale nespokojná bola aj buržoázia, bojujúca o vládnutie národného trhu, ba proti koloniálnemu režimu sa postavili dokonca aj južní plantážnici, ktorí boli zadlžení u anglických veriteľov a nespokojní s cenovou politikou, diktovanou londýnskymi kapitalistami.

Prv než bude nasledovať výklad o práce ľudu na odpor, tak, ako sa prejavovalo v podmienkach 13 amerických kolónií, bolo treba nevyhnutne predoslať krátky rozbor situácie, v ktorej sa súčasne odzrkadľovali bezprostredné príčiny americkej buržoáznej revolúcie.

A preto niet divu, že pri teoretickom zdôvodnení práva ľudu na odpor proti kráľovi sa v amerických podmienkach zvlášť vyzdvihovala a zvýrazňovala zásada vrodenných a neodcudziteľných práv. Pravda, táto myšlienka sa nezrodila v Amerike. Myšlienka zdôvodnenia slobôd jednotlivca v štáte z vrodenného pradávneho práva vznikla v lone učení demokratických náboženských siekt, pôsobiacich v Anglicku.

A tak pod vplyvom učenia sekty independentov, Roger Williams, ako prvý na americkej pôde, sformuloval a vyhlásil slobodu svedomia ako neodcudziteľné právo ľudí.⁵¹ Keď potom Williams založil novú kolóniu Rhode Islands, kde našli útočisko najmä tí, ktorí boli prenasledovaní z dôvodov náboženských, stala sa už predtým vyhlásená sloboda svedomia základom pre zdôvodnenie vrodenných a neodcudziteľných ľudských práv vôbec. Tieto boli potom aj právne zabezpečené v Rhode Islandse.⁵²

Učenie revolučnej časti americkej buržoázie systematicky vyložil a logicky najviac skĺbil známy bostonsky právnik James Otis. Preto možno povedať, že celá plejáda amerických politikov, ktorí zohrali tak dôležitú a kladnú úlohu v americkej revolúcii, boli v rozhodujúcej miere ovplyvňovaní učením Otisa.

Otis vychádzajúc z prirodzenoprávnej teórie ako základu prispôboval učenie o vrodenných a neodcudziteľných právach jedinca danej revolučnej situácii, aká vtedy vládla v amerických kolóniách. Prejavovalo sa to pre-

⁵⁰ Lenin, *O práve národov na samourčenie*, Bratislava 1950, 7.

⁵¹ O Roger Williamsovi pozri: Gooch, *English democratic ideas in the seventeenth century*, Cambridge 1898, 83 a n.; Merriam, *A history of American political theories*, New York 1903, 7 a n.

⁵² Jellinek G. c. d. 46—49; Wolzendorff, c. d. 297, 370.

dovšetkým v tom, že zdôvodňoval právo Američanov na také isté postavenie, aké majú Angličania.⁵³

Tieto slová nevyjadrovali nič iné, ako politické snaženie mladej americkej buržoázie po účasti na politickej moci. Bránila sa proti tomu, aby anglický parlament vydával bez jej súhlasu záväzné opatrenia, ktorých platnosť by sa vzťahovala aj na americké kolónie. Preto sa predstavitelia americkej buržoázie dožadovali, aby všetky opatrenia anglického parlamentu včítane vypísania daní nadobúdali právoplatnosť a účinnosť v amerických kolóniách len vtedy, ak s tým vyslovili súhlas krajinské snemy kolónií.

Spomenuté Otisovo zdôvodnenie treba v každom prípade pokladať len za úvod k omnoho rozhodnejšej formulácii, ktorou už jasne naznačoval reálnu možnosť uplatnenia práva na odpor, keď hovoril: „Môže síce raz nastať chvíľa, keď parlament (anglický L. L.) vyhlási všetky americké charty za zrušené a neplatné, lenže tým sa už nikdy nemôžu otriasť práva kolonistov ako ľudí a občanov, práva, ktoré im prislúchajú na základe samej ich ľudskej prirodzenosti a ktoré nerozlučne súvisia s ich osobnosťou.“⁵⁴

Anglická vláda a parlament ešte stále nechceli pochopiť skutočný význam narastajúceho revolučného hnutia v 13 amerických kolóniách. Preto druhý kontinentálny kongres, ktorý bol zvolaný do Filadelfie v máji 1775, prijal rozhodnutie zásadného významu. Pod vplyvom pevného odhodlania pracujúcich vybojovať si nezávislosť, zväčšil radikálny smer. Bolo uznesené prerušiť všetky zväzky s Anglickom, utvoriť slobodné americké kolónie na republikánskom základe. Kongres, v ktorom získalo rozhodujúci vplyv demokratické krídlo revolúcie, potvrdil 4. 7. 1776 historicky mimoriadne dôležité Vyhlásenie nezávislosti.

Vo Vyhlásení nezávislosti, ktoré čerpalo zo zásad formulovaných predtým vodcami ľavého krídla anglickej buržoáznej revolúcie a francúzskymi encyklopedistami, boli deklarované zásady buržoáznej demokracie, ako rovnosť všetkých ľudí, suverenita národa, a za neodcudziteľné právo ľudí bolo mimo iného vyhlásené právo ľudu na odpor. Vo Vyhlásení sa o použití tohto práva hovorí takto: „Vždy, keď niektorá vládna forma začne škodiť týmto cieľom, má ľud právo zmeniť ju, alebo zrušiť a vytvoriť vládu novú, ktorá vychádza z takých princípov a má takú formu, aká by podľa jeho názoru čo najlepšie mohla zaručiť bezpečnosť a šťastie ľudu.“⁵⁵

⁵³ „The colonists being men, have a right to be considered as equally entitled to all the rights of nature with the Europeans, and they are not to be restrained, in the exercise of any these rights, but for the evident good of the whole community.“ Otis: *The rights of the British Colonies asserted and proved*, 1764, 45.

⁵⁴ Otis, c. d., 51.

⁵⁵ Becker, *The Declaration of Independence. A Study in the History of Political Ideas*, New York 1945, 8.

Druhým dôležitým poznáním vyplývajúcim z americkej doktríny, je štylizácia práva ľudu na odpor. Tuná už nejde len o rezistenciu viac menej v pasívnom slova zmysle, o obozretnú a neurčitú formuláciu práva ľudu na odpor, ale celkom zjavne o podstatne radikálnejšie znenie, v ktorom sa výslovne hovorí o zmene, resp. zrušení vlády, ktorá nemôže „zaručiť bezpečnosť a šťastie ľudu“.

Toto radikálne znenie má svoje korene v charaktere americkej buržoáznej revolúcie. V podstate táto revolúcia bola národnooslobodzovacím bojom amerického národa proti utlačovaniu zo strany anglickej vládnucej triedy. Teda v revolúcii sa zvlášť zdôrazňoval a vyzdvihoval moment národný a pochopiteľne v danej situácii nedostával sa do popredia v celej sile moment sociálny. Veď zo strany americkej buržoázie išlo o konkurenčný boj, o boj proti cudzím zahraničným silám, ktoré brzdili rozvoj národného trhu.

Pravda, skoro sa však ukázalo, že sociálna podstata revolúcie sa nedá nadiľho zastierať. Po víťaznom národnooslobodzovacom boji sa dostal k moci jeho hegemón — americká buržoázia. Americká buržoázia podobne ako každá iná, len čo sa dostala k moci, postupne zbavovala buržoáznodemokratické slobody, ktoré ešte predtým schválila, reálneho obsahu. Svedectvom toho je i obsah americkej ústavy z r. 1787, ako aj prvý cyklus doplnkov ústavy, v ktorých už nebola zmienka o práve ľudu na odpor.

Rozbor učenia o práve ľudu na odpor by nebol úplný, ak by sa názory naň ako aj jeho uplatnenie nesledovali aj vo francúzskych podmienkach, lebo Francúzsko bolo kolískou najradikálnejšej revolúcie, akú buržoázia v rannom štádiu svojho vývinu uskutočnila.

Politické a hospodárske pomery boli vo Francúzsku podstatne odlišné od tých krajín, kde už boli uskutočnené buržoázne revolúcie. Predrevolučné Francúzsko predstavovalo krajinu s typickým feudálnym zriadením, v ktorej sa vytvorila klasická forma absolutistickej monarchie.

Ancien régime sa opieral a silný a dobre vybudovaný byrokratický štátny a policajný aparát a moc mali pevne v rukách privilegované stavy.

Podobne, ako v ostatných feudálnych štátoch, tak i vo Francúzsku dochádza k prehĺbeniu rozporov vo feudálnej spoločnosti a k postupujúcemu rozkladu absolutizmu. Kapitalistický spôsob výroby sa presadzoval i za takej situácie, aká bola vo Francúzsku pred buržoáznou revolúciou. Rozvoj kapitalistických výrobných vzťahov posilnil meštianstvo. Hoci meštianstvo sa stalo silnou skupinou, disponovalo veľkým kapitálom, vlastnilo pôdu, malo v svojich rukách obchod a z jej radov pochádzali vysokovzdelaní ľudia, patrilo spolu s roľníkmi a robotníkmi manufaktúr k politicky bezprávnemu tretiemu stavu. Meštianstvo, podobne ako celý tretí stav, ne-

predstavovalo homogénnu skupinu, ale všetci boli zajedno v zničení feudalizmu.

Revolučná situácia zachvátila nielen obchodnú buržoáziu, ale v podstate celý tretí stav. Po vypuknutí revolúcie a po tom, čo revolučný prúd zmietol feuillantov a girondistov, ktorí zastupovali záujmy obchodnej buržoázie, nastolila sa vláda ľudu, predstavovaná jakobínskou diktatúrou.

Ak bola anglická buržoázna revolúcia v prvom rade bojom bohatej buržoázie a s ňou spojenej novej šľachty o moc, tak vo francúzskej revolúcii vystupoval do popredia boj stredných a nižších spoločenských vrstiev za zlepšenie ich životných podmienok a za odstránenie všetkého toho, čo sa nazývalo ancien régime.

Z rozdielností, ktoré sa prejavovali v prevedení anglickej a francúzskej buržoáznej revolúcie, vyplýva, že francúzske štátoprávne teórie mali demokratickejšie zafarbenie a dochádzali k radikálnejším záverom. To vyplývalo z toho dôležitého poznania, že francúzska buržoázia si bola vedomá, že bez toho, aby sa opierala o ľud, nemôže previesť úspešne revolúciu a získať moc. Tejto skutočnosti musela prispôbiť svoj program a jeho ideologické zdôvodnenie.

Zpomedzi ideológov odporcov ancien régime, vyniká zvlášť známy J. J. Rousseau, ktorého dielo sa stalo oficiálnou teóriou najvyššej fázy francúzskej buržoáznej revolúcie — jakobínskej diktatúry.

Ak teda vychádzame z poznania, že štátoprávne teórie francúzskej buržoáznej revolúcie skrývali v sebe čo do svojich formulácií najradikálnejšie buržoáznodemokratické prvky, vzťahuje sa toto zistenie v plnej miere aj na učenie o práve ľudu na odpor.

Vzniká teda nutnosť rozobrať túto otázku tak, ako ju chápal najvýznamnejší ideológ revolúcie Rousseau, ktorý pochopiteľne, ako ostatní ideológovia revolučnej časti buržoázie, sa opieral o prirodzenoprávnu teóriu. Budujúc na tejto platforme, zdôvodňuje Rousseau právo ľudu na odpor teóriou, s ktorou sa stretávame už u monarchomachov — teóriou o suverenite ľudu. Rousseau však najjasnejšie a najkonzekventnejšie zpomedzi všetkých rozvinul teóriu o suverenite ľudu, ako aj vyvodil z nej dôsledky.

V učení Rousseaua o štáte vystupuje do popredia celkom nový moment, ktorý nazýva všeobecnou vôľou (volonté général). Štát totižto podľa neho vznikol na základe slobodnej, všeobecnej vôle všetkých občanov. Právnym výrazom tejto slobodnej všeobecnej vôle bola spoločenská zmluva, ktorú pôvodne uzavreli ľudia.⁵⁶ Len na základe všeobecnej vôle sa určuje, ktoré opatrenie môže vláda urobiť.⁵⁷

⁵⁶ Rousseau, *O spoločenskej zmluve neboli o zásadách štátného práva*, Praha 1949, kniha prvá, kap. VI., 21 a n.

⁵⁷ Čo rozumie Rousseau pod pojmom všeobecná vôľa? Všeobecná vôľa nie je ani jednomyseľné uznesenie všetkých, ani vôľa väčšiny. Všeobecná vôľa ako súčasť učenia

Budovanie celého systému na všeobecnej vôli znamenalo však súčasne prevrat v dovtedajšom učení o štáte. Tým totižto Rousseau zdôraznil jednotu štátu a zavrhol predchádzajúci dualizmus medzi štátom (panovníkom) a ľudom a tým aj zmluvu s panovníkom.

Z konštrukcie, že ľud je suverénnym zákonodarcom, vyvodzuje Rousseau dva prípady, keď ľud môže použiť svoje právo na odpor proti vláde.

V prvom prípade má ľud právo vystúpiť, ak vláda pri výkone svojej právomoci porušuje vôľu zákonodarcu. Toto vcelku zodpovedá starším zásadám. To nové spočíva v zdôvodnení. Keď panovník nevládne viac podľa zákonov, tak prekračuje voči ľudu medze svojej moci a vykonáva v skutočnosti násilie. Tým, že si privlastňuje viac moci, ktorú mu môže prepožičať podľa štátnej zmluvy jedine zvrchovaný zákonodarca, porušuje panovník štátnu zmluvu a nastupuje pôvodná prirodzená sloboda.⁵⁸

Ďalší prípad, v ktorom Rousseau pripúšťa výkon práva ľudu na odpor, je už celkom originálny a nezávisle skonštruovaný na jeho predchodcoch. Vychádzajúc zo zvrchovanosti ľudu, chápal Rousseau štátnu moc ako jednotu a preto akt dosadenia vlády nechápal ako zmluvu, lež ako jednostranný právny akt. Podľa neho sa tento akt skladá z dvoch častí, to jest z určovania formy vlády a zo samého dosadenia vlády. Je mu jasné, že ľud ako suverén voľne rozhoduje a svoje rozhodnutie môže kedykoľvek meniť a rušiť. Môže teda ľubovoľne nielen dosadiť a odvolať najvyššie výkonné orgány, ale môže aj kedykoľvek zmeniť formu vlády.⁵⁹

Toto dôsledné domyslenie myšlienky suverenity ľudu bolo nielen naozaj nové, ale presahovalo rámec dovtedajšieho učenia o možnosti uplatnenia práva ľudu na odpor. Vyplýva to práve z poznatku o jednotnosti štátnej moci a z prekonania dualistického náhľadu na štát, čo sa prejavuje u Rousseaua v upustení od myšlienky existencie zmluvy s panovníkom, na ktorom sa zakladalo staršie učenie.

Tak široké uplatnenie práva ľudu na odpor bol len nevyhnutný dôsledok tej skutočnosti, že Rousseau rozvinul teóriu o suverenite ľudu na najvyššiu mieru, ako to len ideológovia revolučnej časti buržoázie boli schopní.

Keďže v predrevolučnom Francúzsku nebola kráľovská moc v podstate ničím obmedzená, bolo len samozrejmé, že revolučné sily sa nemohli opierať o také staršie právne zábrany, ktoré by sa boli využili v boji za likvidáciu absolutizmu.

Preto bezprostredne po vypuknutí buržoáznej revolúcie bola vydaná Rousseau a o štáte je abstraktná, neurčitá a neobsiahnuteľná vec. Rousseau vychádza pri konštrukcii všeobecnej vôle z nasledujúcej hypotézy: Cieľ spoločnosti je všeobecné blaho. Preto skutočná vôľa každého člena spoločnosti smeruje k tomu, aby sa usiloval o nastolenie všeobecného blaha a tým sa snaží dosiahnuť aj svoje vlastné blaho. Rousseau, c. d., kniha IV, kap. I., 116.

⁵⁸ Rousseau, c. d., kniha III, kap. X., 99—100.

⁵⁹ Rousseau, c. d., kniha III, kap. XVIII.

známa Deklarácia ľudských a občianskych práv, v ktorej bolo zaradené medzi vrodené a neodcudziteľné ľudská práva aj právo ľudu na odpor, ako o tom hovorí ustanovenie článku 2: „Cieľom každého spoločenského zriadenia je zachovanie prirodzených a nepremlčateľných ľudských práv. Tieto práva sú sloboda, vlastníctvo, bezpečnosť a odpor proti útlaku.“⁶⁰

Deklarácia sa stala neoddeliteľnou súčasťou prvých revolučných ústav a tým sa dostalo vlastne politickému programu nastupujúcej buržoázie aj ústavného zabezpečenia.

Ale až jakobínska ústava z 23. 6. 1793 upravila v samom svojom texte právo ľudu na odpor, ako výraz suverenity ľudu, v čom badať bezprostredný vplyv učenia Rousseaua.

Najdôležitejším ustanovením v tomto smere je ustanovenie čl. 35, ktoré znie: „ak vláda znásilňuje práva ľudu, vzburá je pre ľud a pre každú jeho časť posvätným právom a najnezadateľnejšou povinnosťou.“⁶¹ Na doplnenie citovaného ustanovenia treba ešte uviesť obsah čl. 27, kde sa bližšie konkretizuje výkon práva ľudu na odpor v tom zmysle, že slobodní ľudia môžu každého zabiť, kto sa odváži uzurpovať suverenitu.⁶²

S pádom jakobínskej diktatúry bol súčasne i koniec ústavného zabezpečenia práva ľudu na odpor. Pád jakobínskej diktatúry znamená koniec vzostupnej línie revolúcie. Bezprostredne po týchto udalostiach dochádza k upevneniu moci buržoázie. Buržoázia splnila hlavný cieľ revolúcie. Po dobytí moci hodila buržoázia cez palubu svojho prirodzeného spojenca — ľud. Buržoázia už právo na odpor nepotrebovala a ľud toto právo nesmel dostať.

4. Význam práva ľudu na odpor a jeho ďalší vývin

Z uvedeného výkladu je zrejmá súvislosť medzi právom ľudu na odpor a buržoáznou revolúciou. Vzniká teda nutnosť určiť bližšie rozsah tejto súvislosti, ich vzájomný pomer, resp. aké miesto zaujímalo právo na odpor v mechanizme buržoáznej revolúcie.

Ak sa majú nadhodené otázky riešiť, treba v skratke najprv zrekapitulovať obsah a medze práva ľudu na odpor, ako si to revolučná časť buržoázie predstavovala.

Ideológovia revolučnej časti buržoázie zdôvodňovali nutnosť uplatnenia práva ľudu na odpor v prípadoch, ak kráľ, resp. vláda porušujú zákony krajiny, alebo nevládnú pre blaho ľudu. Pritom čo do uplatnenia práva ľudu

⁶⁰ Duguit-Monnier, *Les constitutions et les principales lois politiques de la France depuis 1789*, Paris 1915, 2.

⁶¹ Duguit-Monnier, c. d., 69.

⁶² Duguit-Monnier, c. d., 69.

na odpor išlo nastupujúcej buržoázii o to, aby si pomocou tohto práva zabezpečila resp. rozšírila svoje politické práva a tým aj mocenské postavenie. Nešlo jej vedome o to, aby odstránila celú politickú nadstavbu feudalizmu. Toto zistenie bolo overené historickými skúsenosťami.

V Anglicku už keď revolúcia bola na najvzostupnejšej línii, independenti vyjednávali s kráľom a mali aj úmysel s ním sa dohodnúť.⁶³

Podobne aj v americkej revolúcii, hoci anglická vláda všemožne utláčala amerických kolonistov, predstavitelia americkej buržoázie sa dlho zasadzovali o to, aby nedošlo k spretrhaniu štátoprávnych pút medzi Anglickom a 13 americkými kolóniami, ale žiadali len rozšírenie samosprávy a väčšiu účasť na hospodárskom a politickom živote krajiny.⁶⁴

Ale aj vo Francúzsku, hoci tu sa absolutistická monarchia prejavovala v svojej najklasickejšej forme, nastupujúca buržoázia nemala spočiatku v úmysle radikálne skoncovať s predstaviteľmi zanikajúceho spoločenského poriadku.⁶⁵

Nakoniec však nastupujúca buržoázia bola predsa len nútená siahnuť k takým opatreniam, ktoré znamenali najkonzekventnejšie uplatnenie práva ľudu na odpor, t. z. odstránenie a usmrtenie tyrana. Uskutočnením práva ľudu na odpor do dôsledkov boli vlastne odstránené prekážky, ktoré bránili buržoázii prevziať moc. Išlo teda o revolúciu. Tým sa dostávame k objasneniu súvislosti medzi právom na odpor a buržoáznou revolúciou.

Nevyhnutým predpokladom uskutočnenia revolúcie, včítane buržoáznej, je existencia objektívnych a subjektívnych činiteľov.⁶⁶ Niet sporu o tom, že v buržoázných revolúciách, o ktorých bola reč, nechýbal ani jeden v týchto faktorov. Predsa však treba dokresliť otázku subjektívnych činiteľov, ktorá je dôležitá pre pochopenie úlohy, akú hrala buržoázia v revolúciách, v ktorých bola vedúcou silou. Ide o nasledujúce:

Súhrn objektívnych činiteľov, v ktorých revolúcia úplne dozrieva, tvorí revolučnú situáciu. Pravda, revolučná situácia vedie len vtedy k víťazstvu revolúcie, ak sa k objektívnym činiteľom pridružila i subjektívni činitelia, to znamená „keď je revolučná trieda schopná uskutočňovať revolučné masové akcie, dostatočne silná, aby zlomila (alebo podlomila) starú vládu, ktorá nikdy dokonca ani v období kríz, „nepadne“, ak ju „nezhodia“.⁶⁷

⁶³ Ešte 18. 9. 1648 parlament predložil kráľovi, ktorý sa zdržoval v Newporte svoje požiadavky. Dolná snemovňa sa uzniesla na svojom zasadnutí 5. 12. 1648, že odpoveď kráľa, v ktorej urobil určité ústupky, tvoria platformu k vyrovnaniu sa s ním. *The Parliaments and Councils of England*, 497.

⁶⁴ Váhavé a kompromisnícke stanovisko zaujal k tejto otázke ešte I. kontinentálny kongres, ktorý bol zvolaný do Filadelfie v roku 1774. Forster, *Nástin politických dejín amerického kontinentu*, Praha 1953, 122 a n.

⁶⁵ Dôkazom toto boli pomery v girondistickom konvente. Soboul, *Francúzska revolúcia 1789—1799*, Bratislava 1949, 177.

⁶⁶ Lenin, *Spisy* 21, Bratislava 1956, 187—188.

⁶⁷ Tamže.

Nastupujúca buržoázia, ktorá sa dostala na čelo revolúcie, na ktorej sa v rozhodujúcej miere zúčastnili ľudové masy, bola schopná „uskutočňovať revolučné masové akcie“. Iná je však otázka, či si bola vedomá nevyhnutnosti a dôsledkov revolúcie.

Buržoázia pocítovala dôsledky konfliktu medzi novými výrobnými silami a prekonanými výrobnými vzťahmi. Pocítovala aj to, že jej požiadavky, ktoré pochopiteľne stále stupňovala, narážali čoraz viac na silnejší odpor. Bol to výsledok tej objektívnej situácie, keď vzostup buržoázie bol tak rýchly, že rozbil rovnováhu triednych síl, na čom bola založená absolutistická monarchia. Ak sa mala absolutistická monarchia udržať pri živote, musela sa pokúsiť o znovunastolenie porušenej rovnováhy triednych síl. To sa však mohlo stať len tak, že sa musela oprieť o feudálne a reakčné sily. V dôsledku toho sa mení objektívny charakter absolutistickej monarchie a jej pomer k spoločenským triedam.⁶⁸

Buržoázia však nepoznala, že nesúlad medzi stavom výrobných síl a charakterom výrobných vzťahov možno odstrániť vystriedaním starého spoločenského zriadenia, novým vyšším zriadením. Neuvedomovala si, že v antagonistickej spoločnosti sa tento nesúlad prejavuje v boji tried a rieši sa revolúciou. Teda buržoázia nepoznala zákon sociálnej revolúcie a nevyhnutnosť revolúcie, ak má byť odstránené všetko to, čo hamovalo rozvoj kapitalistických výrobných vzťahov. Len tak si možno vysvetliť, že buržoázia spočiatku nepomýšľala na revolučný prevrat. A keď vznikla občianska vojna, bol jej postoj kompromisnícky.

Skutočnosť, že nakoniec sa predsa len odhodlala k rozhodujúcim revolučným činom, vyplýva z toho, že objektívna situácia ju nútila tak konať. Buržoázia nerobí revolúciu na základe objektívneho poznania historického vývinu spoločnosti, teda na základe poznania nutnosti urobiť revolúciu.

Naopak, buržoázia sa dostáva v dôsledku historického vývinu do takej situácie, v ktorej nemá iné východisko, ako siahnuť k takým opatreniam, ktoré znamenajú revolučný prevrat. Teda je to východisko z núdze — je to pre ňu ultima ratio. K tomuto kroku je buržoázia nútená nielen triednymi záujmami, získať politickú moc, ale najmä preto, lebo sa obávala, aby ľudové masy v svojich revolučných akciách neprekročili rámec tých cieľov, ktoré si určila buržoázia.

Keďže buržoázia uskutočňuje revolúciu ako východisko z núdze a nie na základe poznania objektívnych procesov v spoločnosti, musí tento svoj krok aj zdôvodniť. A k tomu slúži právo ľudu na odpor. Právo ľudu na odpor je pre buržoáziu prostriedkom legalizácie revolúcie. Len čo buržoázia získala politickú moc, považuje revolúciu za skončenú a nepotrebuje teda ani uzákonenie práva ľudu na odpor. Buržoázia sa po nastúpení k moci obáva

⁶⁸ To sa pochopiteľne nevzťahuje na americkú buržoáznú revolúciu.

revolúcie, ktorá by musela nevyhnutne smerovať proti nej. Preto sa vzdáva aj jej legálneho zdôvodnenia — práva ľudu na odpor.

Po revolúcii bola buržoázia nútená vypořadať sa s tou skutočnosťou, že sa nielen vzdala zabezpečenia práva na odpor, ale že dokonca to považovala za zbytočné.

Za tým účelom musela v prvom rade svoje teoretické argumenty zaostriť na základ, na ktorom budovala právo ľudu na odpor. Buržoázno-revolučná teória a práve ľudu na odpor vychádzala z prirodzeného práva. Prirodzené právo vzniklo, ako to dokazovali sami teoretikovia nastupujúcej buržoázie, ešte pred vytvorením pozitívneho práva, ba čo viac stálo nad pozitívnym právom. Vychádzajúc z tohto ohniska, opierali svoje učenie na to, že zaradili právo ľudu na odpor medzi vrodené a neodcudziteľné práva, alebo na suverenitu ľudu. Všetky tieto inštitúcie, ako sa dokazovalo ďalej, existovali už od nepamäti, to jest existovali ešte v predštátnej organizácii a zostali imanentnou súčasťou ľudskej osobnosti.

Neskorší buržoázni teoretikovia museli preto zdôvodniť pôvod a vznik práva ľudu na odpor tak, aby toto právo zbavili jeho objektívnych znakov. Vypomáhali si tým, že vyzdvihovali pozitívnoprávnú úpravu ako základ práva ľudu na odpor.

Čo sa týka Anglicka zdalo sa aspoň na oko ich učenie hodnovernejšie ako inde. Totižto vychádzali z toho, že v Anglicku právo na odpor bolo uzákonené už v známej Magna charta libertatum. V predchádzajúcom výklade sa ukázalo, že úprava a ciele, ktoré sledovala Magna charta, sa zásadne líšili od koncepcie práva ľudu na odpor, ako ho chápala nastupujúca buržoázia a s ňou spojená nová šľachta, — zvýraznenej v Petícii o právach a v iných dokumentoch. Právo na odpor, ako súčasť práv zabezpečených Magnou chartou, bolo výsledkom úsilia anglickej šľachty okliešniť moc kráľa. Išlo o zabezpečenie snáh šľachty zmenšiť svoju závislosť na kráľovskej korune. Išlo o opatrenie vonkoncom reakčné, ktoré smerovalo proti objektívnemu procesu tejto doby, proti postupujúcej centralizácii štátnej moci. Bol to vlastne konkurenčný boj, ktorý sa odohrával vo vnútri vládnucej triedy.

Právo ľudu na odpor, presadzované nastupujúcimi silami v predvečer a v priebehu anglickej buržoáznej revolúcie, bolo založené na zmluvnej teórii a na vrodených a neodcudziteľných právach a stalo sa tak dôležitým nástrojom v rozhodujúcom boji o moc proti odstupujúcim silám. Okliešnenie právomoci kráľa nebolo teda konečným cieľom.

V amerických podmienkach se ukázala argumentácia o pozitívnoprávnom základe úpravy práva ľudu na odpor veľmi pochybná. Pozitívnoprávná úprava práva ľudu na odpor, obsiahnutá vo vyhláseniach niektorých amerických kolónií a napokon vo Vyhlásení nezávislosti, celkom jednoznač-

ne vychádza z teórie o vrodenných a neodcudziteľných právach človeka. Veď sám jeden z najzarytejších zástancov pozitívnoprávnej úpravy ako základu práva ľudu na odpor, nemecký štátovedec Georg Jellinek musel priznať, že myšlienka vrodenných a neodcudziteľných práv človeka bola v Amerike po prvé zverejnená Rogersom Williamsom, ktorý bol prívržencom demokratických prúdov udomácnených v niektorých anglických náboženských sektách.⁶⁹

Napriek tomu nakoniec dochádza iný nemecký buržoázny štátovedec Wolzendorff⁷⁰ k záveru, že na koncipovanie vyhlásenia kolónie Massachusetts-Bay zo 16. 1. 1775 a Vyhlásenia nezávislosti, v ktorých bolo i právo ľudu na odpor zabezpečené, mala rozhodujúci vplyv Haagská dohoda z 26. 7. 1581.⁷¹ Tento argument sa volil preto, aby sa mohlo dosvedčiť, že pozitívnoprávna úprava hrala rozhodujúcu úlohu. Aby táto argumentácia nadobudla na pribojnosti, volil sa za vzor dôležitý dokument z obdobia nizozemskej revolúcie, ktorá svojím zameraním bola tiež národnooslobodzovacím bojom, podobne ako americká revolúcia.

Vonkoncom ťažké už bolo zamlčať rozhodujúci vplyv prirodzenoprávnej teórie na zdôvodnenie práva ľudu na odpor vo francúzskych pomeroch.

Tuná sa totižto prejavuje zvlášť vplyv Rousseauvho učenia o spoločenskej zmluve a o suverenite ľudu na Deklaráciu ľudských a občianskych práv, ktorá zaraďuje medzi neodcudziteľné ľudské práva i právo ľudu na odpor. To ostatne priznávajú aj mnohí francúzski buržoázni teoretikovia i keď u týchto samozrejme hrá v nemalej miere významnú úlohu nacionálny šovinizmus.⁷²

G. Jellinek a po ňom Wolzendorff síce nemôžu popierať vplyv učenia Rousseaua na formulovanie prejednávanej otázky, ale predsa sa zo všetkých síl snažia, i keď dosť násilným spôsobom, dokázať, že ustanovenia Deklarácie ľudských a občianskych práv, včítane toho, ktoré hovorí o práve ľudu na odpor, sú rovnakého znenia ako ustanovenia vyhlásení niektorých amerických kolónií a Vyhlásenia nezávislosti.⁷³ To však nie je rozhodujúce. Už zo samotných porovnaní Jellinekových vyplýva len toľko, že všetky tieto dokumenty zvýrazňujúce program nastupujúcej buržoázie, zakotvujú ľudské a občianske práva. Napokon všetky tieto dokumenty od-

⁶⁹ Jellinek G., c. d., 47 a n.

⁷⁰ Wolzendorff je autorom dosiaľ najobširnejšieho diela o práve na odpor, ktoré vydal pod nadpisom *Staatsrecht und Naturrecht in der Lehre vom Widerstandsrecht des Volkes gegen rechtswidrige Ausübung der Staatsgewalt*. Hlavná myšlienka, ktorá sa vinie celým dielom, vyznieva v úsilí dokázať, že pozitívnoprávna úprava bola základom a nie prirodzené právo pre právo ľudu na odpor.

⁷¹ Wolzendorff, c. d., 379.

⁷² Janet, *Histoire de la Science politique dans ses rapports avec la morale*, Paris 1887, II., 457—458; Redslob, *Die Staatstheorien der französischen Nationalversammlung*, Leipzig 1912, 92 a n.

⁷³ Jellinek G., c. d., 359 a n.

rážajú celkom jasne prvoradý vplyv prirodzenoprávnej teórie. Preto nemenia nič na veci podobné alebo rovnaké štylizácie ustanovení jednotlivých základných dokumentov nastupujúcej buržoázie.

Dôležitá na celej veci je však skutočnosť, prečo mnohí buržoázni teoretikovia, a to najmä nemeckí, úmyselne zoslabujú rozhodujúci vplyv prirodzenoprávnej teórie na utváranie buržoáznej varianty práva ľudu na odpor. Pre buržoáziu, ktorá už nechce o revolúcii počuť a tým ani o práve ľudu na odpor, je také takéto zdôvodnenie eminentne dôležité.

Ak by totižto právo ľudu na odpor bolo založené na prirodzenoprávnej teórii, ako to kedysi ideológovia nastupujúcej buržoázie dokazovali, znamenalo by to, že toto právo by muselo stále existovať, žeby nemohlo byť zrušené ľudským zásahom. Ak sa však vidí základ úpravy práva ľudu na odpor v pozitívnom práve, tak nastáva celkom iná situácia. Pozitívno-právna úprava je dielom zákonodarcu. V prípade, že sa okolnosti zmenili, ktoré podmieňovali vydanie určitej normy, treba túto zmeniť. A to je rozhodujúce. Okolnosti sa zmenili podľa buržoázie, netreba preto, aby bolo zabezpečené právo ľudu na odpor. Treba ho preto zrušiť, čo sa môže stať pozitívno-právnou úpravou.

Úsilie buržoázných teoretikov nesmerovalo len k podkopaniu základov, na ktorých spočívalo právo ľudu na odpor, ale k odstráneniu tohto práva vôbec. V tých krajinách, kde buržoázna demokracia bola silnejšie rozvinutá, buržoázia postupovala opatrnejšie. Tak napr. vo Francúzsku a Spojených štátoch amerických bolo jednoducho vynechané ústavné zabezpečenie práva ľudu na odpor.⁷⁴

S celkom zamietavým stanoviskom k právu ľudu na odpor vystúpili buržoázni vedci v tých krajinách, v ktorých nebola dostatočne rozvinutá buržoázna demokracia, resp. kde nebola prevedená buržoázna revolúcia. Tak tomu bolo v Nemecku a v cárskom Rusku.

V Nemecku týmto cieľom slúžila teória právneho štátu (*Rechtsstaat*).⁷⁵ Podstata teórie právneho štátu záleží v tom, ako sa tvrdilo, že štát je prá-

⁷⁴ Pozri: Francúzska ústava z roku 1875. Tak isto nie je toto uvedené ani v americkej ústave. Na veci samotnej nič nemení ani skutočnosť, že niektorí buržoázni vedci sa oháňali vernosťou k programu, s ktorým buržoázia vystupovala v revolúcii, kde bola zmienka aj o zabezpečení práva ľudu na odpor. Jê z e, *Les principes généraux du droit administratif*, Paris 1925, 14 a n.; D u g u i t, *L'état, le droit objectif et la loi positive*, Paris 1901, 316.

⁷⁵ Marx a Engels často poukazovali na polovičatosť a nerozhodnosť revolúcie v Nemecku v roku 1848. To sa vysvetľovalo jednak nedostatočným vývinom nemeckého priemyslu v polovici XIX. stor. prevahou malej buržoázie, jednak bojzrlivosťou a nerozhodnosťou veľkej buržoázie, ktorá chcela získať moc, ale ktorá súčasne nebola rozhodnutá ísť cestou jakobínov. Veľkú úlohu hrala aj politická rozkúskovanosť Nemecka na niekoľko desiatok od seba oddelených malých štátov. Teória právneho štátu je výplodom tejto bojzrlivej polovičatej revolúcie a šľachtickej kontrarevolúcie, ktorá prišla za ňou. Marx-Engels, *Revolution und Konterrevolution in Deutschland*, Berlin 1949, 21—29.

vom viazaný. Podľa tejto teórie právo nie je formou prejavu vôle vládnúcej triedy v štáte v podobe pozitívnych zákonov, dekrétov a iných štátnych aktov toho-ktorého štátu, ale sústavou predpisov, ktoré jestvujú nezávisle na štátnej moci a ktoré sú záväzné aj pre ňu samú. Zástancovia teórie právneho štátu pripúšťali zmeny štátneho zriadenia len „právnou cestou“ t. j. uznesením sa na zodpovedajúcich návrhoch zákonov a ich uzákonením predpísaným spôsobom. Revolučný spôsob zmeny štátneho zriadenia kategoricky popierajú ako priečiaci sa právu.

Preto teória právneho štátu nepoznala právo ľudu na odpor. To vyplýva predovšetkým z toho, že sa v plnej miere ujal právny pozitivizmus. Ak sa vychádza z toho, že len nositeľ štátnej moci môže ustanoviť právo, že pritom sám nie je viazaný nijakými už existujúcimi normami, že všetko, čo on ustanovuje právom, stáva sa záväzným už tou samou skutočnosťou,⁷⁶ potom naozaj nemôže byť nijakého práva na odpor proti právne všemocnému nositeľovi štátnej moci. Uznanie práva ľudu na odpor by znamenalo pre právny štát podľa Wolzendorffa „zrieknutie sa vládnej moci... teda vzdanie sa svojej vlastnej podstaty“.⁷⁷

Ak sa teda neuznávalo právo ľudu na odpor, bolo potom treba nevyhnutne zdôvodniť, že v právnom štáte sú dané dostatočné zábezpeky proti prenikaniu nepráva. Predstavitelia teórie právneho štátu videli dostatočnú zábezpeku proti vníkanju neprávosti do štátneho priestoru jednak v deľbe moci, ďalej v zásade, že do slobody a vlastníctva občana možno zasahovať jedine zákonom, potom aj v okolnosti, že ľud sa svojimi zástupcami zúčastňuje na zákonodarstve, alebo ho podstatne určuje, a napokon v rozvinutej súdnej, najmä administratívno-súdnej právnej ochrane jednotlivca. Teória právneho štátu bola výtvorom liberálnych právnikov, ktorí sa z jednej strany báli úradníkov šľachticko-byrokratických vlád a z druhej strany omnoho viac proletárskej revolúcie.

Nastolenie nacistickej diktatúry v Nemecku rozbilo na prach teóriu právneho štátu.

Po porážke nacistického Nemecka stretávame sa so zaujímavým zjavom. Na území tej časti Nemecka, ktorá bola okupovaná západnými mocnosťami sa venovala a ešte i venuje v zvýšenej miere pozornosť otázke týkajú-

⁷⁶ Jeden z najvýznačnejších predstaviteľov teórie právneho štátu Otto von Gierke vyzdvihuje tézu, že štát je najvyššia moc v ľudskom spoložití. *Die Grundbegriffe des Staatsrechts und die neuesten Staatsrechtstheorien*, Tübingen 1915, 96 a n. Štát je suverénna od žiadnej inej moci neodvodená moc, dovodzuje ďalší nie menej prominentný zástanca tejto teórie Georg Jellinek v *Allgemeine Staatslehre*, Berlin 1922, 180—181. Napokon sa treba vrátiť znova ku Gierkemu, ktorý definuje právny štát takto: „... je však pre nás... právnym štátom, pretože sa nestavia mimo práva, ale sa mu podriaďuje, a právny poriadok, v ktorom vidí výron seberovnej myšlienky, dobrovoľne uznáva za normu a medzu aj svojej suverénnej vôle.“ Gierke, c. d., 107.

⁷⁷ C. d. 461—462.

cej sa práva ľudu na odpor.⁷⁸ Toho dôkazom je aj dosť rozsiahla literatúra pojednávajúca o tejto téme.⁷⁹

Terajší ideológovia oživujúceho nemeckého militarizmu nenechali ani v tejto otázke nikoho na pochybách, čomu slúži ich zvýšený záujem o túto otázku.

Za základ možno prijať zdôvodnenie, ako ho podáva prezident Najvyššieho spolkového súdneho dvora Nemeckej spolkovej republiky dr. Weinkauff, ktorý poukazuje na to, že otázka práva na odpor je aktuálna nielen preto, že v Nemecku existoval za Hitlera totalitný režim, ale aj preto, že i v prítomnej dobe nestratil tento problém na význame, „ba v jednej časti našej vlasti sa znova dostáva do popredia“ (tým miení Nemeckú demokratickú republiku).⁸⁰

Obidva body si vyžadujú samozrejme bližšie vysvetlenie. Prvý dôvod slúži celkom otvorene na ospravedlnenie nemeckej buržoázie, ktorá nesie prvoradú vinu za nastolenie nacistickej diktatúry. Úloha to nie je ľahká. Terajší teoretickí experti nemeckého finančného kapitálu sú si toho vedomí a preto ich teória o práve na odpor je založená na samých protirečeniach. I oni razia zásadu, že zabezpečenie práva na odpor je nezlučiteľné s existenciou právneho štátu.⁸¹ Títo teoretikovia sú si však príliš dobre vedomí zločinnosti nacistickej diktatúry, ktoré porušili samotné základy právneho štátu, aby predsa len neuvažovali o možnostiach uskutočnenia práva na odpor. Pritom sú ich úvahy práve tak cynické ako aj priečiace sa historickej pravde. Tu je v skratke ich myšlienkový pochod.

Hitler, ako dokazujú, bol riadnou cestou menovaný prezidentom republiky za ríšskeho kancelára. Prísahal vernosť weimarskej ústave. Potom si nechal Hitler odhlasovať v ríšskom sneme zmocňovací zákon z 24. 3. 1933,

⁷⁸ V sovietskom okupačnom pásme Nemecka sa tento problém nestal stredobodou teoretických úvah, lebo táto otázka sa riešila tak, že k moci sa dostal skutočne ľud. Napriek tomu bolo právo ľudu na odpor reálne zabezpečené ihneď spočiatku v krajin-ských ústavách, ako tomu nasvedčuje čl. 99 mecklenburskej ústavy a čl. 6 branden-burskej ústavy.

⁷⁹ Tak napr. Arndt, *Grundfragen des Verfassungsrechts*, Süddeutsche Juristen-zeitung 1948, stĺpec 81, Borch, *Obrigkeit und Widerstand. Zur politischen Soziologie des Beamtentums*, Tübingen 1954, Gierke Julius von, *Widerstandsrecht und Obrigkeit. Gedanken anlässlich des Falles „Schlüter“*, Stuttgart 1956, Heyland C., *Das Widerstandsrecht des Volkes. Gegen verfassungswidrige Ausübung der Staatsgewalt im neuen deutschen Verfassungsrecht*, Tübingen 1950, Hübner, *Das Widerstandsrecht gegen die Staatsgewalt. Versuch einer Orientierung*, Graz 1959, Küneth W., *Das Widerstandsrechts als theologisch-ethisches Problem*, München 1954, Pfister-Hildmann, *Widerstandsrecht und Grenzen der Staatsgewalt*, Berlin-München 1956, Schönfeld, *Zur Frage des Widerstandsrechts*, Stuttgart 1955, Siadeczek, *Zum konstitutionellen Problem des Widerstandes*, Archiv für Rechts und Sozialphilosophie, zv. 43, zošit 3, 1957, Weinkauff, *Über das Widerstandsrecht*, Karlsruhe 1956.

⁸⁰ Weinkauff, c. d., 3.

⁸¹ Pfister-Hildmann, c. d., 135, Weinkauff, c. d., 10.

podľa ktorého získal neobyčajnú právomoc. To bola cesta, ako sa Hitler vraj legálne dostal k moci. Preto, ako sa opovažuje tvrdiť jeden z týchto teoretikov, „vzbura proti nemu v prvých dňoch by sa bola javila ... ako zrada na ústave.“⁸² Táto nehorázna sofistika slúži na to, aby sa dokázalo, že po upevnení Hitlerových pozícií nebolo vraj už možné uplatniť právo na odpor, lebo nebolo už žiadnych vyhliadok na úspech.

Netreba zvláštnej námahy vyvrátiť túto argumentáciu, lebo nemecký finančný kapitál v plnej miere súhlasil, aby sa Hitler dostal „legálne“ k moci a potlačil brutálnym spôsobom silnejúci odpor nemeckej robotníckej triedy proti vládnúcim vrstvám.

Stačí pripomenúť len dve udalosti. 30. júna 1934 inscenoval Hitler a jeho okolie „noc dlhých nožov“, aby sa vyporiadal s vzrastajúcou opozíciou vo vnútri nacistickej strany a rázne zakročil proti novej opozícii v armáde. Niet sporu o tom, a to pripúšťajú aj terajší západonemeckí reakční teoretikovia, že tieto Hitlerove činy sa vonkoncom nezhodovali so základnými črtami právneho štátu. Porušenie základov právneho štátu bolo tak veľké, že odpor proti nacistickej diktatúre by bol býval celkom legálny. Keď nič iné tak armáda mala všetky možnosti po ruke zasiahnuť proti Hitlerovi a nastoliť vlastnú diktatúru. V roku 1934 boli k tomu zaiste omnoho reálnejšie možnosti, než tomu bolo o desať rokov neskôr.

V roku 1934 reakčné dôstojníctvo potrebovalo Hitlera, ktorý sa ujal uskutočniť ich revanšistické zámery a brutálne sa vyporiadal so všetkými odporcami ich plánov, najmä s robotníckou triedou a jej revolučnou stranou KSN.

V roku 1944 reakčné špičky armády sa pokúsili uplatniť právo na odpor tým, že chceli odstrániť Hitlera. Usilovali sa zachrániť nemecký monopolistický kapitál a reakčnú nemeckú reichswehr, ktorá bola v jeho službách.

Kým teda prvá príčina prečo sa západonemeckí reakční teoretikovia zaoberajú zrazu právom na odpor, väzí v tom, že sa usilujú zakryť priamu vinu nemeckého finančného kapitálu na nastolení nacistickej diktatúry a jej výčinoch, zatiaľ druhá pohnútko, ktorá ich viedla k oživeniu teoretických úvah o tomto práve, slúži bezprostredne k zdôvodneniu nových agresívnych plánov tých síl v Nemeckej spolkovej republike, ktoré dejiny ničomu nenaučili.

Niektorí z týchto teoretikov celkom nezakryto hovoria o uplatnení práva ľudu na odpor, ale podľa nich len pokiaľ sa týka totalitných štátov, ako nazývajú socialistické krajiny.⁸³

⁸² Borch, c. d., 165.

⁸³ V tomto ohľade sa zvlášť zaoberajú touto otázkou prof. dr. Freund a prof. dr. Künneht, ktorí vystúpili na konferencii usporiadanej Vysokou školou politických vied v Mníchove a Evanjelickou akademiou v Tutzingu v dňoch 18. — 20. VI. 1955 s ústrednou

K dokresleniu postoja západonemeckých vládúcich kruhov a ich teoretických expertov k uplatneniu práva ľudu na odpor a k ľudským právam vôbec, treba uviesť ešte jeden prípad zásadného významu.

V súdnom pokračovaní proti Komunistickej strane Nemecka, ktoré postrádalo akýkoľvek právny podklad, prijal prvý senát Spolkového ústavného súdu na 31. pojednávacom dni uznesenie mimoriadneho politického dosahu, ktoré vyvolalo veľké znepokojenie nielen v celom Nemecku, ale i v cudzine.

V uznesení sa vyrieklo, že nikomu ani politickým stranám neprislúcha právo na odpor voči protiústavným činom spolkovej vlády, dokiaľ sa každý môže bez prekážky dovolať súdnej ochrany.⁸⁴

Uvedené uznesenie, ako aj zákaz KSN, bolo len dôkazom toho, že predstavitelia nemeckého finančného kapitálu nemali vôbec v úmysle rešpektovať ústavné zabezpečenie ľudských práv, ako aj práva ľudu na odpor.

Po skončení druhej svetovej vojny, ozýva sa čoraz mocnejšie volanie po skutočnej demokratizácii západného Nemecka, a to nielen vo vnútri krajiny, ale aj u ostatných národov sveta.⁸⁵

Preto západonemecká buržoázia bola nútená i právne zabezpečiť niektoré základné práva a slobody. V snahe vyvolať dojem, že skoncovala s neblahou minulosťou, bolo právo na odpor i ústavne zabezpečené v niektorých krajinách terajšej Nemeckej spolkovej republiky.

Tak čl. 147 hessenskej ústavy upravuje práva na odpor takto: „Právo na odpor proti verejnej moci vykonávanej protiústavne je právom a povinnosťou každého občana.“⁸⁶

Pre Nemeckú spolkovú republiku vyplýva právo ľudu na odpor zo znenia ustanovenia čl. 20 odst. 2 základného zákona (Grundgesetz) z 23. 5. 1949, kde sa uvádza, že všetka moc pochádza z ľudu. A ďalej: Niet v Nemeckej spolkovej republike takého štátneho orgánu, ktorý by nebol orgánom ľudu.⁸⁷

Keď ľud prenáša výkon štátnej moci na určité volené ústavné orgány (čl. 20 odst. 2 veta 2 zákl. zák.), znamená to nevyhnutne aj to, že ľud má právo kedykoľvek kontrolovať štátne orgány pri uskutočňovaní jeho vôle a ak porušujú právo ľudu, presadzovať svoju vôľu v krajnom prípade aj bezpro-

témou o práve na odpor. Referáty a diskusné príspevky z konferencie boli knižne vydané pod titulom: Pfister-Hildmann, *Widerstandsrecht und Grenzen der Staatsgewalt*, Berlin 1956 (najmä str. 97—98, 159—160).

⁸⁴ Citované podľa Rösner, *Das Widerstandsrecht des deutschen Volkes. Zu einem antidemokratischen Beschluss des Bundesverfassungsgerichts*, Neue Justiz, Berlin, 13. 1955, 403.

⁸⁵ V sovietskom pásme Nemecka bol demokratizačný proces dôsledne prevádzaný.

⁸⁶ Giese, *Staatsrecht. Grundlagen-Deutsche Verfassungen. Ausländische Verfassungssysteme*, Wiesbaden 1956, 145.

⁸⁷ Giese, c. d., 187.

strednými, mimoparlamentnými akciami. V takomto prípade ľud použije svoje právo na odpor, aby zabránil zneužitiu štátnej moci, ktorá sa dostala do rozporu s vôľou väčšiny ľudu, a aby chránil práva zakotvené v základnom zákone. Tým sa má zabrániť uplatňovaniu nedemokratických, totalitných a teroristických metód vládnutia, aké poznáme najmä z čias nacistickej diktatúry.

Právo ľudu na odpor, ako je právne upravené na území NSR, síce oživuje starú revolučnú požiadavku nastupujúcej buržoázie, ale vzhľadom na možnosti uplatnenia tohto práva, ako to dovoľuje uvedené uznesenie Spolkového ústavného súdu, nemá žiadnu praktickú cenu. Totižto podľa náhľadu Spolkového ústavného súdu stačí vraj jeho činnosť k tomu, aby boli v dostatočnej miere chránené všetky práva zabezpečené v základnom zákone pred porušovaním, takže tým sa v plnej miere nahrádza právo ľudu na odpor. Takéto tvrdenie nielen, že sa priechi skutočnému stavu, ale aj historickým skúsenostiam.

Každému občanovi sa dovoľuje obrátiť sa na Spolkový ústavný súd za účelom ochrany proti opatreniam porušujúcim ústavu. Ale ako ukazuje prax, občan nemá výhľadu na to, že súd skoro vybaví naň vznesenú sťažnosť. Podľa výkazu len pri prvom senáte Spolkového ústavného súdu ležalo podľa stavu z novembra 1954 nevybavených 2725 sťažností pre porušenie ústavy,⁸⁸ ktoré už vyše troch rokov čakali na vybavenie.

Ak má občan byť odkázaný len na takéto zdĺhavo pracujúce súdnictvo, nie je to preň ochranou ústavy a nenahrádza to demokratické právo svojpomoci ľudu. Než Spolkový ústavný súd vynesie rozhodnutie, politické pomery vytvorené porušením ústavy sa už natoľko stabilizovali, že ich zmena by bola nemožná aj v prípade, že by to súdne rozhodnutie žiadalo.

Ale aj z dejín, a najmä z najnovších dejín Nemecka, máme príklady, ktoré sú jasným dôkazom toho, že súdy samotné nie sú v žiadnom prípade dostačujúcou ochranou proti porušovaniu ústavy. Treba si všimnúť trebárs len jedného prípadu.

V júli 1932 previedol vtedajší ríšsky kancelár Papen puč proti legálnej vláde v Prusku vedenej sociálnymi demokratmi Braunom a Severingom. Papen odstránil pruskú vládu a vymenoval sa ríšskym komisárom Pruska. Ako odpoveď na Papenov puč navrhla KSN spoločný postup odborových organizácií a robotníckych strán, ktorý by začal vyhlásením generálnej stávk, načo robotníci len čakali.⁸⁹ Braun a Severing odmietli tento účinný prostriedok ľudového odporu a namiesto toho podali žalobu pre porušenie ústavy k Štátnemu súdnemu dvoru.

Hoci súd potom zistil, že pruská vláda neporušila svoje povinnosti voči

⁸⁸ Citované podľa Rösner, *Das Widerstandsrecht*, 404.

⁸⁹ Eisler-Norden-Schreiner, *Poučení z německých dějin*, Praha 1952, 101.

ríši, vyhlásil Papen za oprávnené sústrediť z bezpečnostných dôvodov všetky mocenské prostriedky v jednej ruke. Rozsudok súdu už nezmenil novú politickú situáciu, pruská vláda bola už zosadená. Súd už nebol v stave napraviť situáciu, ktorá vznikla jasným porušením ústavy. Ako ukázal ďalší vývin, Papenov puč sa stal začiatkom bezprostredných príprav k nastoleniu nacistickej diktatúry.

Práve uvedený príklad je len dôkazom toho, že i keď buržoázia je tu a tam nútená ústavne zabezpečiť právo ľudu na odpor, nájde si vždy cesty, ako znemožniť, aby toto právo mohol ľud skutočne uplatniť.

Tento úkaz je súčasne príznačným znakom zanikajúceho politického systému. Buržoázia sa vzdáva tých základov, na ktorých budovala kedysi svoj štát. Ľudské práva, medzi ktoré patrí i právo ľudu na odpor, rovnosť občanov pred zákonom, ktoré boli v období budovania buržoázneho štátu postulátom nastupujúcej triedy v jej boji proti zanikajúcemu feudálnemu zriadeniu, stávajú sa pre ňu postupom času nepríjemným balastom, ktorého sa zbavuje.

Das Widerstandsrecht des Volkes und die bürgerlichen Revolutionen

Ladislav Lipscher

(Resümee)

Einer der wichtigsten Programmpunkte der zur Macht strebenden Bourgeoisie war die Sicherung der Menschen- und Bürgerrechte. Unter diesen Rechten stand an einer der vordersten Stellen das Recht des Volkes auf Widerstand gegen eine Regierung, die seine Rechte nicht respektiert.

Das Widerstandsrecht als späterer Bestandteil des revolutionären Staatsrechts hat eine weit zurückreichende Entwicklungsgeschichte. Wesentlichere und weitreichendere Bedeutung gewann dieses Problem unter der Feudalherrschaft.

Einen wichtigen Wendepunkt in der theoretischen Begründung des Rechtes eines Volkes auf Widerstand bildete das Wirken der Monarchomachen. Ihre Lehre gewann als Höhepunkt der feudalen Widerstandstheorien besondere Bedeutung durch ihren wesentlichen Einfluss auf die Theoretiker des revolutionären Teiles der Bourgeoisie. Soweit der erste Teil des Artikels.

Der zweite Teil — das Kernstück der Arbeit — bespricht die Verwirklichung des Widerstandsrechtes des Volkes in der Zeit der bürgerlichen Revolutionen. Die Geltendmachung dieses Rechts verfolge zwei Ziele: erstens die Entthronung der Doktrin vom göttlichen Ursprung der königlichen Macht und zweitens die Begründung der Möglichkeit des Machtantritts der Bourgeoisie.

Der Autor verfolgt insbesondere den Kampf um die Durchsetzung dieses Rechts in der Zeit der englischen, französischen und amerikanischen bürgerlichen Revolution. Für das volle Verständnis dieses Problems war es notwendig, auch den Zusammenhang zwischen dem Recht des Volkes auf Widerstand und der bürgerlichen Revolution, d. h. ihr gegenseitiges Verhältnis, aufzuzeigen, bzw. die Frage der Stellung des Widerstandsrechtes im Mechanismus der bürgerlichen Revolution im vollen Umfang zu beantworten.

Im Zuge der Lösung dieser Frage gelangt der Autor zu folgenden Schlüssen: Die Bourgeoisie bekam die Folgen des Konflikts zwischen den neuen Produktivkräften und den überholten Produktionsverhältnissen zu fühlen. Sie gelangte jedoch nicht zur Erkenntnis, dass sich der Widerspruch zwischen den Produktivkräften und den Produktionsverhältnissen nur durch die Ersetzung der alten Gesellschaftsordnung durch eine neue, fortschrittlichere, lösen lässt. Sie begriff nicht, dass dieser Widerspruch in einer antagonistischen Gesellschaft als Klassenkampf in Erscheinung tritt und seine Lösung in der Revolution findet. Die Bourgeoisie gelangte also nicht zur Erkenntnis der Gesetzmässigkeit der sozialen Revolution und ihrer Notwendigkeit für die Liquidierung alles dessen, was der sozialen Revolution und ihrer Notwendigkeit für die Liquidierung alles dessen, was der Entfaltung der kapitalistischen Produktionsverhältnisse im Wege stand. Nur so ist es zu erklären, dass die Bourgeoisie keinen revolutionären Umsturz vor Augen hatte. Dass sie sich schliesslich dennoch zu entscheidenden revolutionären Taten entschloss, ist vor allem dem Zwange der objektiven Situation zuzuschreiben. Die Bourgeoisie greift zur Revolution nicht auf Grund einer objektiven Kenntnis der historischen Entwicklung der Gesellschaft. Im Gegenteil, sie selbst gerät durch die historische Entwicklung in einen Zustand, aus dem sie keinen anderen Ausweg hat, als eben zu solchen Massnahmen zu greifen, die einen revolutionären Umsturz darstellen. Ihre Revolution ist daher eine Notmassnahme. Zu diesem Schritt zwingt die Bourgeoisie nicht nur ihr eigenes Klasseninteresse an der Erringung der politischen Macht, sondern auch die Furcht davor, dass die Volksmassen in ihren revolutionären Aktionen über die Grenzen dessen hinausgehen könnten, was sich die Bourgeoisie

selbst zum Ziel gesetzt hatte. Da die Bourgeoisie ihre Revolution als Notmassnahme durchführt, und nicht als eine Aktion auf Grund der Kenntnis des objektiven Entwicklungsprozesses der Gesellschaft, muss sie diesen Schritt auch demgemäss begründen. Eben dazu diente ihr das Widerstandsrecht des Volkes.

Sobald die Bourgeoisie die politische Macht erobert hatte, hielt sie die Revolution für beendet und hatte kein Interesse mehr an der gesetzlichen Sicherung des Widerstandsrechtes des Volkes. Nach ihrem Machtantritt fürchtet die Bourgeoisie die Revolution, die notwendigerweise gegen sie selbst gerichtet sein müsste. Deswegen gibt sie auch ihre legale Begründung — das Widerstandsrecht des Volkes — preis.

Der Behandlung dieser Frage ist der dritte — letzte Teil des Artikels gewidmet. Hier berührt der Autor auch die Frage, warum in letzter Zeit besonders in Westdeutschland verhältnismässig viel bürgerliche Literatur über das Widerstandsrecht des Volkes erscheint, wo es freilich zur Begründung des Kampfes gegen Sozialismus, Frieden und Fortschritt herhalten soll.